

IFS Info 1/1997

Paul V. Wiker

**Amerikansk våpenhjelp til Norge
1949-1953**

Innhold

Introduksjon	3
Norsk-britiske bindinger	3
Norsk vestvending på to plan	4
USA som støttemakt	4
Materiellspørsmålet og valget mellom en skandinavisk og en atlantisk løsning	6
Amerikansk våpenhjelp	7
Eksport av strategiske varer til østblokken	8
Strid om amerikanere i Norge	9
Koreakrigen som vendepunkt	11
Hemmelighold om MAAG og trussel om å stoppe hjelpen	13
Nytt forsvarsprogram og strukturelle endringer	17
Et samlet perspektiv	19
Et komparativt småstatsperspektiv	21
Tilfellet Danmark	21
Tilfellet Nederland	23
Likheter og ulikheter i de tre landenes forsvarsoppbygging	23
Noter	25
Summary	29
Forkortelser	30
Litteraturliste	30
Tabeller	32

Om forfatteren

Paul Viktor Wiker er utdannet cand. philol. med hovedfag i historie ved Universitetet i Oslo. Den foreliggende studie bygger på hans hovedoppgave *Amerikansk våpenhjelp og norsk forsvarsoppbygging. Etableringen av den amerikanske militærhjelpen til Norge, 1949-1953.* (Oslo, 1996)

Introduksjon

Den materielle oppbyggingen av det norske forsvaret i etterkrigstiden var frem til slutten av 1960-tallet hovedsaklig et resultat av våpen- og materiellhjelpen fra USA. I løpet av en 15 års periode mottok Norge militært materiell til en verdi av minst 50 milliarder 1995-kroner. Hele 85 prosent av de norske behovene for militært materiell i perioden ble dekket av våpenhjelpen.¹ Våpenhjelpen ble trappet gradvis ned, og de amerikanske bevilningene stoppet opp i 1967/68. Materielleleveranser varte i et begrenset omfang helt frem til 1970/71.² Materiellet som Norge mottok forble amerikansk eiendom, men norske myndigheter hadde bruksrett så lenge det inngikk i det norske forsvaret.

Denne studien vil ta for seg etableringen av den amerikanske militærhjelpen til Norge i løpet av første halvdel av 1950-tallet. Militærhjelpen og norsk forsvarsoppbygging var de mest sentrale spørsmålene i det *bilaterale* sikkerhetspolitiske forholdet mellom Norge og USA i de første årene etter at Atlanterhavspakten, A-pakten, ble opprettet.³

Fremstillingen vil vise at Norge og USA i perioden 1950-53/54 etablerte et nært bilateralt militærpolitisk forhold, og at USA gjennom militærhjelpen fikk stor innflytelse på norsk forsvars-satsing. Studien vil søke å belyse både samspill og brytninger mellom de to land i spørsmålet om våpenhjelp og forsvarsoppbygging.

Norsk-britiske bindinger

De norske erfaringene fra krigen i 1940 avslørte at Norge i realiteten sto alene da tyskerne angrep landet. Norge var heller ikke materielt forberedt på et mulig angrep og hadde derfor ikke mulighet til å slå tilbake så det monnet. Etter krigen hadde det norske forsvaret fortsatt et presserende behov for nær sagt alle typer militært materiell.

De første årene etter krigen var Storbritannia Norges nærmeste sikkerhetspolitiske allierte. De nære bånd til britene hadde lange tradisjoner og ble forsterket ved regjeringens opphold i London under

krigen. På tross av den norske balansepolitikken mellom øst og vest de første årene etter krigen, etablerte Norge og Storbritannia en form for semi-allianse. Gjennom funksjonelle bindinger, som etableringen av en norsk brigade i Tyskland, knyttet Norge seg militært og sikkerhetspolitisk nært til Storbritannia. Brigaden ble underlagt britisk kommando og forsynt med britisk militærmateriell. Fra norsk side bygget forholdet på ønsket om både en implisitt britisk garanti og om utvidede materielleleveranser til det norske forsvaret, utover hva som ble gitt til Tysklandsbrigaden.

Forhandlingene mellom norske og britiske myndigheter om betingelsene for materielleleveranser trakk ut i tid og ble ikke sluttført før våren 1947. Britene ønsket at norske styrker skulle avlaste britiske tropper i Tyskland, noe nordmennene oppfattet som en tung plikt. Norsk deltakelse i Tyskland ble derfor brukt som brekkstang overfor britiske myndigheter for å få militært materiell på rimelige vilkår. Norge fikk til slutt en så fordelaktig avtale at britene forlangte hemmeligholdelse av betingelsene. Dermed kunne norske myndigheter kjøpe militærmateriell fra Storbritannia til svært gunstige priser i forhold til hva de andre allierte og Sverige måtte betale.⁴

Avtalen fikk imidlertid ingen langvarig betydning. Allerede i juni 1947 kom britene etter interne drøftelser frem til at de ikke kunne gi de skandinaviske land noe løfte om støtte, verken i form av våpenhjelp eller unnsetningsstyrker i tilfelle krig. Norske myndigheter ble ikke orientert om beslutningen, men skjønnte trolig hva som var i gjære. Den amerikanske ambassaden fremholdt nemlig i juli 1947 at Norge nå viste økt interesse for amerikansk utstyr. Ambassaden antok at årsaken var britisk manglende vilje eller evne til å levere militærmateriell det var kritisk mangel på i det norske forsvaret.⁵

Sommeren 1948 ble det for alvor klart for norske myndigheter at britene ikke lenger kunne dekke norske behov for militært utstyr. Norge fikk tilbud om å kjøpe både Spitfire og Vampire fly, men fikk avslag på søknaden om kjøp av ytterligere

overskuddsmateriell. Begrunnelsen var at det ikke fantes mer slikt materiell i Storbritannia. Forsvarsminister Jens Chr. Hauge ble svært skuffet over det britiske avslaget.⁶

Den endrede britiske holdningen skyldtes først og fremst landets svake økonomi. Britene var ikke lenger i stand til å forsyne andre land med nødvendige mengder materiell og reduserte derfor kostbare engasjementer utenfor øyrikets grenser til et minimum. Britiske myndigheter ønsket heller ikke å øke den militære produksjonen fordi dette ville gå utover produksjon og eksport av sivile varer. Den norske hensynstaken til Sovjetunionen virket også inn på briterenes holdning til Norge. Fra 1946-47 la britene mindre vekt på Norge som alliansepartner fordi de mislikte den norske tilpasningspolitikken overfor stormakten i øst.⁷

Norsk vestvending på to plan

I de første årene etter krigen førte den norske regjeringen en balansepolitikk i forhold til de to dominerende stormaktene USA og Sovjetunionen. Det gjaldt ikke åpent å velge side i den gryende splittelsen som fant sted mellom de to tidligere allierte. Den norske holdningen kom under press da spenningen økte mellom øst og vest. Truman-doktrinen, tiltagende ensretting i Øst-Europa og bruddet mellom De Fire Store på utenriksminister-møtet i London den 12. desember 1947, medvirket til omvurderinger i den norske utenrikspolitikken mot slutten av året.⁸

Fra overgangen 1947/48 ble vest-tilknytningen uttalt med ny og overbevisende styrke. Den norske politikken dreide vestover på to plan. For det første markerte Norge sin tilhørighet blant vestmaktene. For det andre skjedde det et skifte i synet på *hvilket* vestlig land Norge først og fremst måtte støtte seg på sikkerhetspolitisk. Norge skiftet fokus fra Storbritannia til USA.

Den britiske utenriksministerens tale til Underhuset den 22. januar 1948 ble et vendepunkt i den tiltagende kalde krigen. Ernest Bevin mente at Vest-Europa måtte samle seg mot den kommunistiske trussel. Etter samtaler med den amerikanske utenriksminister Marshall i desember 1947 antok

Bevin at det ville la seg gjøre å trekke USA inn i forsvaret av Europa. I Norge skapte Bevins tale undring og uvisshet fordi de skandinaviske land ikke ble nevnt. Britene forklarte utelatelsen med at de ikke ville stille de skandinaviske land overfor et valg som kunne skape vansker i forholdet til Sovjetunionen. Først året etter innrømmet britene at hovedårsaken var manglende britisk evne til å kunne bidra til forsvaret av den skandinaviske halvøy.⁹

Bevins utelatelse av Norge, briterenes manglende evne til å forsyne Norge med militært materiell og deres vedvarende taushet om britiske planer dersom Norge ble angrepet, var alle faktorer som må ha forsterket det norske inntrykket av at britene alene ikke var en tilstrekkelig god støtte for Norge. Den eneste alternative støttemakt var USA.

USA som støttemakt

Amerikansk hjelp til Norge var ikke noe nytt. Amerikanerne deltok med materiell under "lend-lease"-programmet under andre verdenskrig, samt med en liten kontingent militære styrker under frigjøringen av Norge. De første årene etter krigen ga amerikanerne også store lån til gjenoppbygging i de europeiske landene, deriblant Norge. USA fulgte opp i 1947 med Marshallplanen, som var et tilbud om omfattende økonomisk hjelp til landene i Europa. Her deltok Norge, etter noe nøling, på linje med de fleste andre vesteuropeiske land.¹⁰

Den norske fokuseringen på USA i sikkerhetspolitiske og militære spørsmål ble tydelig fra slutten av januar 1948, en knapp uke etter Bevins tale. Forsvarsminister Hauge hadde den 28. januar samtaler med den amerikanske militærattasjéen i Oslo. Hauge ønsket informasjon om "possibilities and character of American assistance to Norway in event of war". Den generelle formuleringen synes å inkludere spørsmål om både militær støtte og militært materiell. I det samme møtet understreket Hauge den positive utviklingen i norsk utenrikspolitikk ved at den gamle nøytralitetspolitikken "[is] dying slowly but surely".¹¹ Få dager senere presiserte også utenriksminister Halvard Lange den norske vesttilknytningen i et møte med den ameri-

kanske ambassadøren. Da uttalte han at Norge "feels definitely aligned to west and must increasingly fix those ties". Bevins forslag ble samtidig vurdert som "sound and constructive".¹²

Hauge og Lange hadde i tiden som fulgte flere samtaler med representanter fra den amerikanske ambassaden hvor spørsmålet om mulig amerikansk hjelp til Norge i tilfelle krig ble tatt opp. Den 17. februar henvendte Hauge seg på nytt til den amerikanske militærattasjéen i Oslo, hvor han gjentok spørsmålene fra januar. I begynnelsen av mars verserte det rykter om et kommende sovjetisk forslag om en vennskaps- og samarbeidspakt med Norge, lignende det Finland allerede hadde mottatt. På denne bakgrunn henvendte Lange seg straks til både den britiske og amerikanske ambassadøren i Oslo med spørsmål om hvilken hjelp som kunne ventes i en krisesituasjon.¹³

USAs ambassadør Charles Ulrik Bay vektla anskaffelser av materiell som et hovedmotiv for den norske tilnærmingen til USA. Bay vurderte det dit hen at den norske henvendelsen i februar hadde sin årsak i den norske vestvendingen i løpet av de siste månedene. Dessuten var det en økende norsk bekymring for den dårlige tilstanden forsvaret var i. Bay mente at det hos norske myndigheter var en "growing recognition that Norway must ultimately turn to U.S. for military equipment and supplies as well as military guidance and counsel".¹⁴

Hauges tidlige henvendelse til den amerikanske ambassaden i januar var antakelig mer et uttrykk for hans personlige bekymring enn et tegn på regjeringens offisielle holdning. Langes uttalelser viste imidlertid at også han ønsket en ytterligere tilnærming til USA.

Forsøkene på å knytte USA til forsvaret av Norge fikk britenes velsignelse. I mars orienterte utenriksminister Bevin Lange om at det britiske målet var å knytte amerikanerne til forsvaret av Europa. Bevin oppfordret Lange til å fortsette arbeidet med å få USA som støttemakt. I motsetning til før ble de skandinaviske land nå oppfordret av britene til å forespørre USA om våpen.¹⁵ Britene gjorde det dermed indirekte klart at de selv ikke maktet å gi Norge den støtten landet hadde behov for.

Den 15. april 1948 overleverte Hauge en *aide-*

memoire til den amerikanske ambassaden med ønske om kjøp av rimelige våpen og materiell. Sammen med søknaden ble det lagt ved utarbeidede lister over materiell som det var kritisk mangel på i det norske forsvaret.

State Department og den amerikanske militære sjefsnemnda, Joint Chiefs of Staff, ønsket å bruke våpenhjelp som et aktivt politisk virkemiddel for å sikre norsk vesttilknytning.¹⁶ I slutten av august 1948 fikk derfor Norge et konkret tilbud om kjøp av militært overskuddsmateriell. Tilbudet hadde lite annet enn symbolsk betydning. Bare en liten del av materiellet som norske myndigheter hadde behov for var inkludert i tilbudet. Videre leveranser ville avhenge av tre forhold: Norsk deltakelse i et kollektivt forsvarssamarbeid, amerikansk tilgjengelighet på materiell samt prioriteringen av Norge i forhold til andre land som også ønsket våpen. En intern amerikansk vurdering var at materielltilbudet hadde liten eller ingen verdi for å styrke forsvaret i Norge. Secretary of Army betegnet materiellet som "incomplete, unbalanced and short-lived". Tydeligvis så heller ikke norske myndigheter verdien av det meste av materiellet, da tilbudet ble avslått.¹⁷

Sikkerhetspolitisk status for norske myndigheter høsten 1948 var dermed som følger: Britene var ikke lenger i stand til å forsyne Norge med nødvendig militært materiell, og en henvendelse til USA om rimelige kjøp av materiell hadde ikke gitt uttelling. Ingen av landene var heller i stand til å gi Norge noen form for sikkerhetsgaranti. Norge ønsket først og fremst en form for ensidig amerikansk garanti til en skandinavisk allianse. Her ble Norge støttet av Storbritannia. Utenriksminister Bevin foreslo overfor Lange i mars 1948 at det kanskje var best at Norge og de andre skandinaviske land ikke ble med i en atlantisk pakt, men isteden ble gitt en garanti som kunne gi trygghet mot press fra Sovjetunionen.¹⁸

Med dette som bakgrunn gikk Norge inn i forhandlinger med Sverige og Danmark om opprettelse av en felles skandinavisk forsvarspakt. To spørsmål sto sentralt, nemlig bindingen til de vestlige land og materielleleveranser.

Materiellspørsmålet og valget mellom en skandinavisk og en atlantisk løsning

Våren 1948 tok Sverige initiativet til forhandlinger om en skandinavisk forsvarsunion. Den norske vestvendingen bekymret svenskene. Sverige så muligheten for at Norge og muligens Danmark kunne bli dratt inn i en vestlig blokk og dermed la Sverige bli stående igjen alene. Dette ønsket svenske myndigheter å forhindre gjennom å binde Norge og Danmark i en skandinavisk allianse tuftet på en utvidet versjon av svensk alliansefrihet.¹⁹

Også norske myndigheter ønsket å etablere en skandinavisk forsvarsunion. En forutsetning var imidlertid at denne hvilte på etablerte bånd til vestmaktene med mulighet for våpenhjelp, samt militære forberedelser i fred for samarbeid i krig. For utenriksminister Lange var det aldri aktuelt å tre inn i en skandinavisk allianse som ikke hadde visse bånd vestover.

For å få tilslutning til sin linje tilbød svenske myndigheter å la en skandinavisk avtale gjelde straks, selv om Norge og Danmark ikke var tilstrekkelig opprustet for å ta sitt ansvar i alliansen. Det ble også åpnet for svenske leveranser av militærmateriell i en første fase. Men svenskene mente også at en skandinavisk pakt måtte satse kraftig på egenopprustning.²⁰ Siden Sverige allerede var godt opprustet, var dette i realiteten et krav om ekstra norsk og dansk innsats. En kraftig økning av forsvarsbevilgningene slik svenskene indirekte ønsket, gikk av gjenreisingshensyn på tvers av norsk politikk. Spørsmålet forsterket derfor det norske ønsket om å knytte bånd til de vestlige landene generelt og til USA spesielt. Bare på denne måten kunne landet få tilgang til militærmateriell på rimelige vilkår.

Forhandlingene om en skandinavisk forsvarsunion brøt sammen mot slutten av 1948. To forhold var årsak til bruddet. For det første var det stor norsk-svensk avstand i spørsmålet om hvilken tilknytning en skandinavisk blokk skulle ha til vestmaktene. Selv om også svenskene ønsket at USA skulle bistå Norge og Danmark ved et eventuelt angrep, krevde svenskene at en skandinavisk allianse ikke skulle ha bånd til noen makter i

fredstid.²¹ For det andre var det et spørsmål om hvorvidt en skandinavisk blokk ville få militært materiell på rimelige vilkår fra vestmaktene, spesielt fra USA. Det var norsk-svensk enighet om at en skandinavisk militærallianse ville være avhengig av materiell utenfra. Derimot var det uenighet om hvorvidt landene ville få våpenhjelp selv om de sto utenfor en vestlig blokk. Det svenske synet var at så ville skje, mens norske myndigheter stilte seg tvilende. Amerikanerne hadde ikke gitt noe entydig svar på spørsmålet. USA ønsket primært at Norge ble med i en vestlig allianse. Underveis hadde det imidlertid også kommet signaler om at USA til en viss grad kunne støtte en skandinavisk løsning med militært materiell.²²

Etter sammenbruddet i de skandinaviske forhandlingene hadde norske myndigheter bare A-pakten tilbake som alternativ. Her var amerikansk våpenhjelp et sentralt element. I USA ble det arbeidet for å utvikle en lovgivning for et omfattende våpenhjelpprogram. Hvilken form og omfang et slikt program ville få var imidlertid uklart. Det ville avhenge av Kongressens godkjenning og vilje til å satse.

Regjeringens vektlegging av å få etablert en skandinavisk forsvarsunion med bindinger vestover indikerer at myndighetene ikke først og fremst stilte krav om faste og formelle garantier om militær støtte, slik det kunne forventes innenfor en atlantisk allianse. Norske myndigheter vurderte dessuten slike garantier som usikre fordi vestlige styrker i en storkrig først og fremst kunne bli bundet opp til forsvar av kontinentet, slik at det ville være få styrker å avse til forsvar av norsk område.²³ De norske forutsetningene om hjelp til forsvarsoppbygging og forberedelser i fred for samhandling i krig, sto imidlertid hele tiden fast. Dette var det minste Norge måtte ha av vestbindinger. Dersom det var mulig å oppnå mer formelle garantier fra Vestmaktene, var det selvfølgelig et stort gode, men ingen nødvendig betingelse for å etablere et sikkerhetspolitisk ståsted innenfor en skandinavisk forsvarsunion.

Da Lange i februar 1949 var i Washington for å få en endelig avklaring om muligheten for våpenhjelp og assistanse fra vestmaktene, slo amerikanerne fast at land som sluttet seg til USA i en

kollektiv sikkerhetsordning, ville komme først i køen. Siden amerikanerne bare hadde begrensede mengder materiell, var det liten sannsynlighet for at det på kort sikt ville bli noe til overs for land utenfor den vestlige forsvarsalliansen. Utenriksministeren Dean Acheson gjorde det dessuten klart at det ikke ville komme på tale med øyeblikkelig militær assistanse dersom Norge ikke tok del i forhåndsplanleggingen. Jo før Norge gikk inn i et militært samarbeid med vestmaktene, desto tidligere kunne Norge vente å få militære forsyninger.²⁴ Allerede tidlig i mars overleverte myndighetene lister over militære materiellbehov til USA. Norge deltok som en av grunnleggerne da A-pakten ble etablert 4. april 1949.

Innenfor den atlantiske alliansen fikk Norge oppfylt sine basiskrav, som også var satt som forutsetning for deltagelse i en skandinavisk allianse. Ut over dette ble noe tapt og noe vunnet. Norge fikk en sterkere vesttilknytning og en mer omfattende "garanti" enn det var mulig å få innenfor en skandinavisk løsning, men tapte skandinavisk enhet og fordelene av å ha et nært og relativt sterkt Sverige som alliert.

Det kan stilles spørsmål ved hvor sterkt tanken om medlemskap ville ha stått hos den norske politiske ledelse dersom amerikanerne ikke hadde gitt så direkte og sterke signaler om at et våpenhjelpprogram ville komme. Garantien måtte suppleres med materiell for at forsvaret av Norge skulle bli mulig. Behovet for selv å kunne forsvare seg var sentralt hos norske myndigheter. Det var viktig å poengtere dette overfor amerikanske myndigheter. Ambassadør Morgenstierne påpekte flere ganger overfor senator Vandenberg forskjellen mellom "å bli satt i stand til å holde en aggressor stangen inntil vi fikk hjelp utenfra, og det å bli frigjort etter en fiendtlig okkupasjon".²⁵

På grunn av garantiartikkelen som lå innbakt i alliansemedlemskapet, trengte Norge i første omgang bare slagkraft til å motstå en inntrenger i første fase av en konflikt. Norske forsvarsplaner forutsatte at norske styrker måtte være sterke nok til å kunne forsvare landet i minimum to uker inntil allierte forsterkninger kom. Hvor raskt de allierte kunne komme til unnsetning, var imidlertid usikkert. Det ville ta tid å bygge opp tilstrekkelig med

slagkraftige styrker, og USA kunne ikke garantere for det kortsiktige forsvaret av Nord-Europa. Kvelden før Atlanterhavspakten ble opprettet i Washington, informerte den amerikanske utenriksministeren Dean Acheson utenriksministrene i deltakerlandene om at et effektivt forsvar av Europa nord-øst for Rhinen i Tyskland, ikke ville være mulig før på midten av 1950-tallet.²⁶ For norske myndigheter var en amerikansk garanti ikke bare en garanti om militær hjelp i krig, men også en garanti om hjelp til forsvarsoppbygging. Slik sett utfylte artikkel III og artikkél V i A-pakten hverandre. Selvhjelp og gjensidig støtte på det materielle området var like viktig for norske myndigheter som garantien om alliert støtte ved et angrep.

Regjeringen så det som naturlig at USA dekket materielloppbyggingen i Norge. Prinsippet om gjensidig hjelp var her styrende. Det ble poengtert at de norske budsjettene ikke hadde rom for å dekke materiellmanglene.²⁷ Et utvalg (Materiellutvalget) som var opprettet for å vurdere de norske behovene i forbindelse med søknaden til USA, beregnet anskaffelsene for årene 1949-55 til 2,1 milliarder kroner. Det skulle dekke en norsk mobiliseringsstyrke på mer enn 270.000 mann.²⁸ Forventningene til hva alliansemedlemskapet både kunne og burde føre med seg av militært materiell var store. Materiellutvalget uttalte det slik:

En gjennomgåelse og vurdering av størrelsesordenen av de norske reelle behov over de kommende år viser at selv om disse kan synes meget store, står de likevel ikke i noe urimelig forhold til de hjelpeytelser som det kan og bør bli tale om fra amerikansk side under Atlanterhavspakten.²⁹

Amerikansk våpenhjelp

Den norske våpenhjelpsøknaden ble overlevert USA få dager etter signeringen av A-pakten. Omfanget av søknaden var urealistisk stor og tilsvarte omtrent 15 prosent av det antatte amerikanske våpenhjelpprogrammet til Europa frem til sommeren 1950. Dette må sees på bakgrunn av at Norge ønsket materiell til hele mobiliseringsforsvaret, og

ikke bare til stående styrker. Norge ønsket også å smi mens jernet var varmt. Det var nemlig stor usikkerhet om hvor lenge et våpenhjelpprogram ville vare. Ut over dette hadde erfaringen fra Marshallhjelpen vist at det var liten grunn til å være tilbakeholden i ønsket om våpenhjelp.³⁰

I tiden etter at A-pakten var signert, kom det signaler om at Kongressen i USA ville utsette behandlingen av våpenhjelploven. Harde ord falt på norsk side mot dette. Lange understreket overfor amerikanske ambassadøren Charles Ulrik Bay hvordan en utsettelse ville virke negativt inn på den norske regjeringen og den norske opinionen. Utenriksråd Rasmus Ingvald Skylstad fulgte opp, og ga ambassadør Bay beskjed om at våpenhjelpprogrammet var langt viktigere enn spørsmålet om når pakten skulle ratifiseres. Skylstad truet med at Norge kunne komme til å utsette ratifiseringen av A-pakten. Dag Bryn i forsvarsdepartementet reagerte også sterkt på mulighetene for en utsettelse av våpenhjelploven. Overfor den amerikanske ambassaden ga han uttrykk for at en utsettelse ville bli tolket som en amerikansk tilbakevending til isolasjonisme.³¹

Reaksjonene kan tolkes på flere måter. For det første illustrerer de den store betydningen myndighetene tilla *raske* materielle leveranser fra USA. Forsvarsoppbyggingen hastet. For det andre forteller de om nødvendigheten av å si klart fra om at garantien måtte konkretiseres og fylles ut gjennom materielle leveranser. Til sist viste reaksjonene at Norge hadde behov for raskt å demonstrere at alliansemedlemskapet ga fordeler i forhold til den norske allianseopposisjonen, samt til Sverige som hadde valgt en annen vei.

Den 19. oktober 1949 vedtok Kongressen våpenhjelploven Mutual Defense Assistance Act (MDAA). Kongressen bevilget en milliard dollar til de aktuelle europeiske alliansepartnerne for året 1949/50. Deretter fremla USA forslag til avtale med de enkelte land.

Etter en relativ kort forhandlingsperiode undertegnet ambassadør Morgenstjerne våpenhjelpavtalen i Washington på vegne av den norske regjeringen den 27. januar 1950. Tre uker senere samtykket Stortinget enstemmig i ratifikasjonen av avtalen.³² Rammeavtalen klagjorde i hvilke former

mottaker- og giverland skulle samarbeide og hvilke forpliktelser som hvilte på partene. USA ville yte hjelpen vederlagsfritt i form av ferdig materiell, råstoffer og maskiner, samt stille tekniske eksperter til rådighet. I denne forbindelse forpliktet Norge seg til å ta i mot amerikanere som skulle administrere våpenhjelpprogrammet i Norge. Disse skulle være bindeledd mellom norske og amerikanske myndigheter.

Norge godtok på sin side å lette overføringen av råvarer og halvfabrikata fra Norge til USA, også etter at marshallhjelpavtalen eventuelt hadde opphørt. Dermed ble forpliktelser ved det økonomiske hjelpeprogrammet knyttet til det militære programmet.³³

Våpenhjelpavtalen ble offentliggjort, med unntak av et spørsmål som hadde vist seg særlig problematisk. USA ønsket nemlig å koble våpenhjelpavtalen med allierte forpliktelser om eksportkontroll overfor kommunistlandene.

Eksport av strategiske varer til østblokken

USA ønsket at kontroll av handelen med strategiske varer til Øst-Europa skulle inkluderes i avtalen om våpenhjelp. Forsvarsminister Hauge reagerte kraftig på dette. Han mente at det var en "forkastelig sammenblanding av militært hjelpeprogram og handelspolitikk". Det ville "både internt og utad kunne gi grunnlag for politiske og propagandamessige angrep."³⁴ Utenriksminister Lange påpekte det samme overfor amerikanerne i ikke fullt så krasse vendinger. Han la vekt på at en samordning av eksportbegrensninger og kontroll måtte holdes utenfor avtalen, og ikke knyttet til denne verken direkte eller indirekte.³⁵

Norge hadde tidligere sluttet seg til det amerikansk-ledede arbeidet for eksportkontroll av strategiske varer overfor kommunistlandene. Allerede våren 1949 hadde regjeringen godtatt den amerikanske hovedlisten over varer som ikke skulle eksporteres til Øst-Europa.

Den skarpe norske reaksjonen var derfor i hovedsak et uttrykk for en sterk skepsis mot åpenhet i spørsmålet om eksportkontroll. Her var to

motiver fremtredende. Først og fremst måtte en avtale om eksportkontroll hemmeligholdes overfor kommunistlandene selv. Norges handel med Øst-Europa var viktig fordi det der kunne byttehandles varer uten bruk av knappe dollar-ressurser. Den norske administrasjonen mente at Norge i økende grad ville bli avhengig av handel med Øst-Europa etterhvert som dollarhjelpen fra USA sluttet. Handelen med øst måtte derfor ikke bli satt på spill.³⁶

For det andre tilsa indrepolitiske hensyn et hemmelighold. Våpenhjelpavtalen måtte godkjennes av Stortinget. Arbeiderpartiet fryktet splittelse i egne rekker og en sterk kommunistisk motkampanje dersom regjeringen åpent sluttet seg til embargo-politikken overfor Øst-Europa. Norske myndigheter hevdet derfor overfor USA at eksportkontroll østover var "i ganske særlig grad uegnet til å bli gjort til gjenstand for debatt i en nasjonalfor-samling".³⁷

Norge var ikke alene om å avvise koplingen mellom våpenhjelp og eksportkontroll. USA godtok etter hvert at eksportkontroll ikke ble tatt med i selve avtalen men i stedet ble omtalt i forhandlingsprotokollen. Dermed kunne spørsmålet forbli hemmelig.³⁸ Innsigelser fra flere land gjorde imidlertid at USA gikk enda lengre i sine innrøm-melser. Amerikanerne sa seg villig til å skille spørsmålet om eksportkontroll helt fra avtalen om våpenhjelp. Til gjengjeld ble det stilt krav om at de respektive europeiske regjeringer underhånden ga en skriftlig bekreftelse på fortsatt vilje til uformelt samarbeid med USA om samordning av eksport av strategiske varer. Arbeidet i Paris skulle fremdeles foregå uformelt og hemmelig. Norge godtok denne løsningen og hadde inntrykk av at de fleste andre europeiske regjeringer ville gjøre likedan. Unntaket var Danmark som fortsatt hadde ønske om offentliggjøring. Norske myndigheter var av det syn at dersom et land gikk til offentliggjøring måtte Norge gjøre det samme.³⁹

Avtalen om våpenhjelp ble undertegnet uten at spørsmålet om eksportkontroll var helt avklart. Danmark løste saken den 4. februar 1950 med et konfidensielt brev til den amerikanske spesial-utsending til Europa, Averell Harriman, tilbakedatert til den 26. januar. Her bekreftet danske myndighe-

ter sin vilje til samarbeid om tilfredsstillende tiltak vedrørende eksportkontroll. Den norske regjering valgte å løse spørsmålet på samme måte.⁴⁰ Dermed unngikk de to lands myndigheter en direkte kobling til våpenhjelpavtalen, samtidig som USAs krav om tilslutning til prinsippet og arbeidet for eksportkontroll overfor kommunistlandene ble fulgt opp.

Strid om amerikanere i Norge

Et problem som bare delvis ble berørt i den norsk-amerikanske avtalen var spørsmålet om amerikansk militært personell i Norge. Det var enighet om at det var behov for amerikansk personell i forbindelse med våpenhjelpen. En amerikansk militær-misjon skulle veilede og lære opp norsk militært personell i mottak, bruk, vedlikehold og lagring av militærmateriellet. Den amerikanske gruppen skulle dessuten, i samarbeid med norske myndigheter, medvirke til å utarbeide oversikter over norske militære behov.⁴¹

I den innledende fasen av avtaleforhandlingene varslet USA at det ville bli behov for rundt 50 militære, hvorav ca. 20 offiserer, i Military Assistance Advisory Group (MAAG). Dessuten ville det være behov for rundt 10 sivile. I utgangspunktet kan det synes som det var liten uenighet om dette. Fra norsk side var det nemlig en forut-setning at officersgruppen ikke måtte overstige 20 personer. Tekniske eksperter kunne komme i tillegg.⁴²

Norske myndigheter mente imidlertid at to hovedhensyn tilsa at en amerikansk militær gruppe i Norge måtte begrenses i størrelse. For det første var det et økonomisk spørsmål, da Norge skulle dekke administrasjonskostnadene. For det andre måtte det tas hensyn til opinionen. En stor ameri-kansk administrasjon kunne skape kraftige reaksjo-ner i den norske befolkningen. Lange mente at det var "viktig å overveie de uheldige politiske virknin-ger det vil kunne få om gruppen antar dimensjoner som for den alminnelige iakttager fremtrer som urimelig store". Hauge uttrykte bekymring for at en stor gruppe amerikanske militære i Norge kunne gi grobunn for økt anti-amerikanisme og gi kommu-nistene økt oppslutning. Forsvarsministeren

påpekte at 60 amerikanere ville være flere enn det samlede antall ansatte i forsvarsdepartementet, og at kommunistpressen ville blåse det hele opp til å bli en "invasjon of Americans". Da våpenhjelpavtalen ble undertegnet, var det enighet om at antallet amerikanere skulle holdes så lavt som mulig. Antallet ble imidlertid ikke fastsatt.⁴³

Da Stortinget vedtok våpenhjelpavtalen den 21. februar 1950, var det ut fra en forutsetning om at bare "et antall av omkring 20 [...] fagfolk" skulle tilhøre MAAG. Disse skulle både "utføre funksjoner av rådgivende karakter og ta seg av tekniske problemer" Dette var i tråd med innstillingen fra den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen.⁴⁴ Antallet var imidlertid betraktelig lavere enn både Hauge og amerikanerne hadde hatt fremme under forhandlingene, ettersom Hauge ikke hadde regnet med teknisk personell som en del av den faste amerikanske kontingenten.

Bakgrunnen for at den utvidede utenrikskomiteen holdt fast ved et tak på omkring 20 amerikanske militære, var trolig at Hauge selv hadde presentert dette tallet som et maksimumstall, i det minste på kort sikt. Ettersom det også innenfor komiteen var en viss motstand mot våpenhjelpavtalen, bidro det trolig til at antallet på omkring 20 personer ble en absolutt grense.

Etter at våpenhjelpavtalen var i havn, forble spørsmålet om antallet amerikanere et dominerende stridstema mellom de to lands myndigheter. Etablering av tilstrekkelig store militærmisjoner i mottakerlandene var viktig for USA. Amerikanerne måtte foreta en selvstendig vurdering av Norges behov, og samtidig forsikre seg om at materiellet som ble levert ble tatt godt vare på og riktig brukt. Alt dette ga USA stor innflytelse over norsk forsvarsplanlegging, noe som var et problem sett med norske øyne.

På amerikansk hold var det hele tiden en forutsetning at en forberedende gruppe på rundt 20 personer først skulle ankomme landet, mens resten skulle komme først etter at våpenhjelpen var ordentlig i gang. I midten av mars 1950 henvendte sjefen for MAAG i Norge, Admiral Ralph E. Jennings, seg til forsvarsminister Hauge og hevdet at tiden nå var inne for en økning av MAAG utover de 22 som allerede var godkjent. Jennings mente

det ville være behov for mellom 60 til 66 amerikanere samt 25 lokalt ansatte.⁴⁵

Hauge gikk ikke med på dette. Han viste til at spørsmålet om størrelsen på den amerikanske gruppen hadde vært et av de vanskeligste punktene å få gjennomslag for i Stortinget, og at det allerede var en del kritikk om at MAAG var for stor. Det var derfor både hans og Langes syn at en utvidelse av MAAG ikke var politisk gjennomførbart. Ettersom Stortinget hadde satt et tak, ville en økning kreve ny tilslutning i regjeringen og Stortinget.⁴⁶ I tillegg påsto norske myndigheter at det var blitt gitt løfte av "officials in Washington" om at det totale antallet amerikanere ikke skulle være større enn den første kontingenten som kom. Den amerikanske ambassaden mente at det forklarte Hauges steile holdning.⁴⁷

Hauges motstand mot å utvide gruppen hadde sin rot i frykten for amerikansk inngripen i den norske administrasjonen. Hauge sa spøkefullt at "det visst nok var amerikansk materiell men det er norsk jord". Det ville etter hans syn ikke hjelpe om programmet var på aldri så mange milliarder dollar hvis resultatet ble at myndighetene i Europa og USA fikk opinionen i de europeiske land i mot seg.⁴⁸ Lange og Hauge påpekte også at norske militære ikke ønsket amerikansk personell til å gjøre oppgaver som de selv følte seg kompetente til, blant annet å ta hånd om materiellet. Hauge påpekte at norske mannskaper allerede fikk omfattende trening i Tyskland, og mente at denne til en viss grad ville dekke de norske behovene.⁴⁹ Norske myndigheter var likevel villige til å diskutere behovet for midlertidig hjelp til spesielle oppgaver, samt flere spesialister for kortere tids oppdrag.

I april 1950 kom det til en løsning på problemet. Etter avtale med utenriksminister Acheson skulle 22 rådgivende offiserer være kjernen i den amerikanske militærmisjonen, mens annet nødvendig personell skulle holdes utenfor. Norske myndigheter fastholdt at det "for political reasons" var viktig at MAAG-antallet offisielt ikke overskred 22 personer. Derimot kunne det godtas at sivilt og administrativt personell ble knyttet til ambassaden, samt at teknisk personell ble kamuflert som "administrative support" til ambassaden. MAAG kunne dermed offisielt bestå av 22 rådgivende offiserer.

12 teknisk personell ble betegnet som administrativ støtte, og mindre treningsteam og spesialgrupper kunne være i landet for kortere perioder. Bortsett fra Danmark hadde alle andre mottakerland i Europa en større amerikansk militær gruppe i landet enn Norge.⁵⁰

Den norske følsomheten overfor MAAG ga seg også andre uttrykk. Den amerikanske gruppen fikk forbud mot å ankomme landet før Stortinget hadde godkjent våpenhjelpavtalen. Det var dessuten et sterkt norsk ønske at amerikanerne skulle være kleddt i sivil og ikke i uniform, fordi det kunne fremprovosere reaksjoner.⁵¹

Hensynet til kommunistene var ikke regjeringens hovedmotiv for å trå forsiktig. Opposisjonen i eget parti spilte en større rolle. Da avtalen ble vurdert av den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, uttrykte blant annet enkelte av Arbeiderpartiets medlemmer betenkeligheter mot enkelte paragrafer, og også delvis mot selve våpenhjelpavtalen.⁵²

Utover våren 1950 ankom de første våpenhjelp-lastene til Norge. Disse var av begrenset omfang og hadde i hovedsak bare symbolsk betydning. Det var enighet i den amerikanske administrasjonen om at våpenhjelpen til Europa bare var i sin begynnelse. Forsvarsminister Louis A. Johnson regnet det som nødvendig å gi våpenhjelp i ytterligere tre til fire år. Utenriksminister Acheson ønsket ikke å sette en avslutningsdato.⁵³ Utbruddet av Koreakrigen sommeren 1950 endret situasjonen dramatisk.

Koreakrigen som vendepunkt

Etter utbruddet av Koreakrigen var det en stor frykt i Europa for at USA ville prioritere Korea fremfor Europa. Dette slo ikke til. Koreakrigen bidro til å globalisere amerikansk sikkerhetspolitikk og derigjennom til en sterk opprustning. A-pakten fikk fortsatt høy prioritet, og bevilgningene til våpenhjelp økte kraftig. President Harry S. Truman foreslo i begynnelsen av august å bevilge fire milliarder dollar ekstra til det globale våpenhjelp-programmet. Forslaget fikk tilslutning i Kongressen i slutten av september. Tre og en halv milliard dollar ble bevilget til landene i A-pakten for året

1950-51 i tillegg til milliarder som allerede var bevilget.⁵⁴ Den totale våpenhjelpen til Europa ble dermed mer enn firedoblet som et resultat av konflikten i Korea.

I slutten av juli 1950 startet USA en kampanje for økt forsvarsinnsats i de europeiske mottakerlandene, først med en generell henvendelse med spørsmål om hva de allierte ville gjøre for å forsere forsvarsoppbyggingen. USA fulgte opp på NATO-rådsmøtet i New York høsten 1950, hvor den amerikanske ekstrabevilgningen til Europa ble presentert. USA stilte tre motkrav. For det første forutsatte amerikanerne økt forsvarsoppbygging i Europa. For det andre måtte mottakerlandene satse mer på militær produksjon fremfor sivil produksjon. Det tredje kravet var tysk remilitarisering. Dette spørsmålet ble satt på spissen i september. Da truet USA med å holde tilbake våpenhjelp dersom en remilitarisering ikke ble gjennomført.⁵⁵

Allerede før USAs generelle forespørsel hadde norske myndigheter satt i gang forberedende tiltak for utvidet forsvarssatsing. Regjeringen ba i midten av juli de militære sjefene om å utarbeide planer for utvidet forsvarsberedskap, utover de eksisterende budsjettene. De militæres forslag ble bare delvis fulgt opp.⁵⁶

Svaret til USA bar preg av stor norsk imøtekommenhet. Norge ville forsere utbyggingen av forsvaret ved at de opprinnelige styrke- og forsvarsmålene for 1954 skulle nås allerede ved utgangen av 1952. Hauge mente at det ikke ville bli noe problem å øke antallet på de væpnede styrkene "since the Norwegian system is different from that of the US in that there is universal conscription."⁵⁷

Alliert byrdefordeling var likevel en nødvendighet - sett med norske øyne - for at forsvarsoppbyggingen skulle lykkes. Norge forutsatte at materiellbehovene ble dekket av USA og andre NATO-allierte. Norge ville ikke prioritere militær produksjon eller materiellkjøp. Planlagte kjøp av militærmateriell i Storbritannia ble skrinlagt. Norge ønsket å konsentrere seg om trening av personell, styrke andelen profesjonelle i forsvaret, samt stå for den store og nødvendige utbyggingen av militærleirer, lagre og andre nødvendige bygningsfasiliteter. USA godtok i prinsippet denne arbeidsdelingen.⁵⁸

Forsert norsk forsvarssatsing krevde økte bevilgninger. Høsten 1950 ble det gitt en ekstra-bevilgning på 250 millioner kroner, hvorav 190 millioner kroner gikk til den militære forsvarsoppbyggingen. Beredskapsbevilgningen ble den første av i alt tre utvidelser i den norske forsvarssatsingen de to første årene etter Koreakrigens utbrudd.⁵⁹

Forsvarminister Hauge tok to forbehold når det gjaldt omfanget av de norske beredskapstiltakene. Han påpekte overfor ambassadør Bay at siden den amerikanske våpenhjelpen til Norge hadde mangler, ville Norge holde muligheten åpen for å kjøpe våpen fra land som Sverige og Tyskland. Dette ville igjen gå utover bevilgningene til de militære beredskapstiltakene. Hauges utsagn var et indirekte krav om økt våpenhjelp. Det andre norske forbeholdet var at dersom økt norsk militær satsing gikk ut over sivile behov, måtte USA kompensere for dette. Hauge påpekte at hensynet til folks levestandard måtte veie tungt fordi "We do not want to produce Communists".⁶⁰

Norsk innsats og bidrag på andre områder ble også drøftet. Norge ville gjøre enkelte strategiske råvarer tilgjengelige for paktlandene. Hauge viste til at norsk militærproduksjon la beslag på en del av en begrenset norsk produksjonskapasitet og måtte derfor regnes som et norsk bidrag. I tillegg var norske skip en ressurs som var tilgjengelig for alle.⁶¹

Den amerikanske ambassadøren vurderte den norske innsatsen som lite tilfredsstillende, spesielt sett i forhold til den amerikanske ekstra-bevilgningen. Etter Bays syn var det foreslåtte bidraget ikke et virkelig offer for Norge, og han mente at den norske regjeringen ikke hadde et realistisk syn på alvoret i situasjonen. Ambassadørens utsagn var ikke nødvendigvis et representativt amerikansk syn. En representant for Joint Chiefs of Staff mente at de norske planene borget for tilfredsstillende forsvarsoppbygging, og at det nylig annonserte forsvarsprogrammet var godt sammenlignet med programmene i andre NATO-land.⁶²

Høsten og vinteren 1950 økte imidlertid den amerikanske kritikken av norsk forsvarsoppbygging. Nordmennene manglet forståelse for at den militære organisasjonen måtte bygges ut, den

stående norske styrken var for liten og vernepliktsperioden var for kort. Militærmisjonen mente videre at nordmennene hadde lett for å la detaljene "take care of themselves", noe som forårsaket konstante forsinkelser i utførelsen av planer og programmer. Nordmennene hadde dessuten en "instinctive distaste for outsiders' advice with consequent denial to themselves of badly needed assistance."⁶³

I overgangen 1950-51 engasjerte norske myndigheter den britiske generalen Andrew Thorne til å vurdere organiserings-, personell- og treningsbehovene i hæren. Dermed slo norske myndigheter to fluer i en smekk. For det første var briten vel ansett i det norske miljøet. Med sin bakgrunn som øverstkommanderende for de allierte styrkene i Norge ved avslutningen av krigen lå det til rette for en uhildet vurdering av hærens behov. Norske myndigheter hadde grunn til å tro at Thorne ville være mer balansert i sin fremstilling enn en ren amerikansk gruppe ville ha vært. For det andre ville utredningsarbeidet ta brodden av amerikansk kritikk og gi norske myndigheter et pusterom. Myndighetene kunne vise til at utredningen ville avdekke de reelle behovene. Det var derfor heller ingen ulempe om utredningsarbeidet tok noe tid.

Det var en nesestyver for amerikanerne at Norge henvendte seg til en brite for å lede utredningen når det samtidig fantes en amerikansk militærmisjon i landet. På tross av at MAAG-offiseren Ford Trimble deltok i Thorne-kommisjonen, konkluderte forsvarsdepartementet i USA med at MAAG ikke hadde markert seg godt nok, siden nordmennene hadde funnet det nødvendig å gå andre steder for å få oppfølging og råd.⁶⁴

At en utredning allerede var i gang, forhindret ikke at amerikanerne var sterkt kritiske til norske myndigheter. Forsvarsdepartementet ble oppfattet som en flaskehals når det kom til handling. Spesielt ble Hauges rolle kritisert. Etter amerikansk oppfatning var Hauges detaljstyring en hovedårsak til den trege forsvarsutbyggingen. Hauge insisterte på "approval and review of many military questions beyond his competence".⁶⁵ Løsningen lå, slik militærmisjonen så det, i en fundamental endring i den norske forsvarsmodellen. Verneplikten måtte forlenges, og det måtte satses kraftig for å øke

andelen fast militært personell.⁶⁶ Den amerikanske misnøyen gjorde at norske og amerikanske myndigheter startet bilaterale forhandlinger om økt norsk forsvarssatsing senhøstes 1950.

Parallelt med de bilaterale forhandlingene fant det sted NATO-forhandlinger om nye ambisiøse styrkemål og en raskere styrkeoppbygging. Disse førte frem til den første Medium Term Defense Plan, som ble vedtatt av NATO-rådet i desember 1950.⁶⁷

Resultatet av de to prosessene var en ny norsk beredskapsbevilgning til forsvaret. I juni 1951 bevilget Stortinget 410 millioner kroner ekstra over en to-års periode, som trinn to etter utbruddet av Koreakrigen. Utvidelsen av forsvarsprogrammet forutsatte at USA ga direkte økonomisk hjelp til forsvarsoppbyggingen. Ble denne mindre enn antatt, ville det gå utover forsvarsprogrammet.⁶⁸

Hovedhensikten med programmet var nok en gang å bedre kvaliteten på styrkene, få en større andel fast personell, samt å utvide de stående styrkene. Stortinget vedtok en videre ramme for antallet fast personell i forsvaret, og verneplikten ble utvidet til 12 måneder for alle. Den var fra før mellom ni og 12 måneder. Utvidelsen var derfor forholdsvis liten, noe MAAG var sterkt kritisk til. Regjeringen argumenterte på sin side med at mangel på faste offiserer og militære forlegninger ikke tillot 18 måneders verneplikt. Dette var utvilsomt en reell hindring, men vel så viktig synes de indrepolitiske hindringene å ha vært. Det var stor motstand innad i Arbeiderpartiet mot en omfattende utvidelse.⁶⁹

Bortsett fra vernepliktsvedtaket, var amerikanske myndigheter nå stort sett fornøyde med de norske bevilgningene og forsvarsmålene. Bevilgningene ble vurdert som store nok til at Norge kunne oppfylle sine forpliktelser. Det skilte Norge fra de andre europeiske NATO-landene. I forhold til nivået før utbruddet av Koreakrigen, hadde bare USA og Canada en prosentvis større økning av forsvarsbevilgningene enn Norge.⁷⁰ Både MAAG, ambassaden og Marshallhjelp-administrasjonen (ECA) i Norge mente at den norske satsingen nærmet seg maksimum av hva Norge kunne klare økonomisk og politisk innenfor tidsperioden det var snakk om.⁷¹

Parallelt med denne norsk-amerikanske dragkampen om det mer allmenne omfanget av forsvarsprogrammene, oppsto en ny tautrekking om MAAG-misjonen og fremfor alt om Norges evne til å ta hånd om våpenhjelpen.

Hemmelighold om MAAG og trussel om å stoppe hjelpen

I tiden før og etter Koreakrigens utbrudd klaget MAAG gjentatte ganger over at det lille antall amerikansk personell i Norge forhindret gjennomføringen av nødvendige arbeidsoppgaver. En amerikansk utsending som besøkte de forskjellige MAAG-misjonene i Europa, fremhevet blant annet:

[...] particularly in Norway, I found a MAAG conviction that much of the government's opposition to a MAAG large enough to handle its assignment adequately is due to the fact that the government has no understanding of the size of military staff required to handle its own internal military program adequately.⁷²

Det som med amerikanske øyne først og fremst manglet, var instruktører. Ambassadens representant for våpenhjelpsaker, William Snow, mente at "the Norwegians are less organized and less prepared than most other participating countries to receive MDAP supplies properly".⁷³ Amerikanerne ønsket derfor i midten av juli 1950 å utvide MAAG midlertidig med ti mann. Bay mente at en forventet økning av skipninger og leveranser tilsa et økt behov for MAAG-personell. Hauge stilte seg motvillig. Det var forsvarsministerens syn at dersom flere amerikanske militære ankom Norge, ville de bli lenger i landet enn hva han kunne godta som midlertidig.⁷⁴

Hauge endret syn midt i august, knappe to måneder etter invasjonen i Sør-Korea. Korea-konflikten gjorde, i følge Hauge, at størrelsen på MAAG nå kom i et annet lys.⁷⁵ Hagues forklaring var ikke helt dekkende. Krigen hadde vart i nesten to måneder og det var bare gått knappe to uker siden Hauge sist avviste en økning. Kuvendingen kom bare få dager etter at den amerikanske presi-

denten hadde foreslått en mangedobling av våpenhjelpen til Europa. Utsikten til en stor økning av våpenhjelpen synes derfor å ha vært medvirkende for det endrede norske standpunkt. Krigen i Korea kunne på sin side medvirke til å rettferdiggjøre en utvidelse av MAAG, både overfor den norske opinionen og opposisjonen.

Med denne innrømmelsen fra Hauges side lå det til rette for en konkret amerikansk søknad om utvidelse. Amerikanerne ønsket å utvide MAAG fra 22 til 26 offiserer og annet personell fra 12 til 29 personer. For sistnevnte gruppe ville utvidelsen i hovedsak bestå av tekniske eksperter. Det var også et amerikansk ønske å ha muligheten for å utvide med fem ekstra personer dersom det ble behov for dette. Både forsvars- og utenriksdepartementet godkjente utvidelsen. En norsk forutsetning var imidlertid fremdeles at bare en del av gruppen skulle offentliggjøres som MAAG-personell. MAAG-misjonen var dermed kommet opp i totalt 60 personer, langt på vei hva det amerikanske forsvarsdepartementet hadde ønsket for våpenhjelpen tok til. Hauge forutsatte at utvidelsen var den siste. Den amerikanske militærmisjonen poengterte imidlertid at personellutvidelsen skjedde uten tanke på de ekstra behovene som Koreakrigen førte med seg. Av den grunn kunne det komme på tale med en ytterligere utvidelse av MAAG på et senere tidspunkt.⁷⁶

Frem til sommeren 1952 fikk MAAG tillatelse til å utvide med ytterligere 20 personer. Utvidelsene foregikk uten store diskusjoner, men det var fremdeles en norsk forutsetning at utvidelsene måtte holdes hemmelig. Av 64 amerikanske militære og 9 sivile i MAAG sommeren 1953, ble bare 33 militære offentlig presentert som MAAG-personell. De øvrige ble, av "cover purposes", definert som "Embassy administrative support". I tillegg kom det ytterligere 20 sivile og militære amerikanere på midlertidig oppdrag som ikke ble tilknyttet MAAG.⁷⁷

Den norsk-amerikanske dekkoperasjonen hadde imidlertid enda en dimensjon. Amerikansk basepersonell ble i sin tur kamuflert som våpenhjelpmannskaper. I oktober 1952 inngikk norske og amerikanske myndigheter en avtale om amerikanske flyrettigheter i Norge. Avtalen gjaldt primært

for eskortefly for USAs strategiske bombekommando, Strategic Air Command (SAC). SAC-avtalen innebar blant annet at amerikansk teknisk personell skulle være tilknyttet basene på Sola og Gardermoen. Det var åpenbart for begge parter at avtalen måtte hemmeligholdes både for ikke å røpe den militæroperative strategien for Sovjetunionen, og fordi det generelt ville være et følsomt spørsmål i Norge. Men amerikanerne som ble knyttet til SAC-basene, måtte også registreres og kamufleres på et vis. Hauge foreslo at deres oppgave skulle forklares og beskrives som "assistance in connection with receipt of MDAP aircraft and equipment for Norwegian airfields". Løsningen ble å kamuflere det tekniske personellet som en del av MAAG, mens det ble fremlagt forslag om at sambandsoperatørene alternativt skulle registreres som NATO-personell.⁷⁸ Kildematerialet sier ingen ting om hvilken status sistnevnte gruppe til slutt fikk.

Sommeren 1953 ønsket den amerikanske administrasjonen, av hensyn til Kongressen, å offentliggjøre MAAG-størrelsen i mottakerlandene. Utover i 1953 var Norge det eneste landet hvor antallet amerikanere i MAAG fortsatt var hemmeligholdt. På grunn av indrepolitiske hensyn ønsket utenriksdepartementet at dette fremdeles ble holdt hemmelig. Kildematerialet gir heller ikke her klart svar, men det kan tyde på at antallet MAAG-personell i Norge forble hemmeligholdt.⁷⁹

Et større stridsspørsmål enn antallet amerikanere i Norge, var Norges evne til å ta hånd om materiellet fra USA. Utover våren, sommeren og høsten 1951 utviklet det seg en konflikt mellom norske og amerikanske myndigheter. Amerikanerne var misfornøyde med den praktiske norske forsvarsoppbyggingen, som ble vurdert som for dårlig i forhold til omfanget av materielleveransene. I midten av juni 1951, etter flere måneders overveielser og flere mindre utsettelse av leveranser, fremholdt MAAG-lederen Jennings overfor forsvarsminister Hauge at ytterligere utsettelse og reduksjoner i materielleveransene kunne bli aktuelt. Hjelpen skulle synkroniseres med norsk fremgang i styrkeoppbygging, trening og materiellvedlikehold.⁸⁰ Den amerikanske kritikken som fulgte, var i sum rettet mot den norske militære strukturen.

Amerikanske krav om strukturendring skapte kraftige norske reaksjoner. Hauge ga klar beskjed om at regjeringen ikke var villig

to have pressure through adjustments in end-item delivery program [to] be directed toward "reorganization" [of the] entire military establishment, and any attempt [to] apply leverage in this sense would create strong reaction.⁸¹

Fra norsk side ble det videre poengtert at bilaterale forhandlinger og amerikanske råd burde holde seg strengt til problemer med lagring og vedlikehold. Strukturelle problemer var en sak for NATO, og dermed den europeiske militære overkommandoen (SHAPE). Den sterke reaksjonen var et uttrykk for at myndighetene ønsket en multilateral tilnærming til mannskapsproblemene.

Amerikanerne påvirket imidlertid også indirekte gjennom påtrykk i NATO. Det var et gjensidig og symbiotisk forhold mellom den europeiske militære overkommandoen og den amerikanske våpenhjelpen. På tross av at øverstkommanderende for de allierte styrkene i Europa, General Dwight D. Eisenhower og hans stab, fikk i oppdrag å anbefale fordeling av materiellhjelpen blant mottakerlandene, forble det amerikanske prioriteringssystemet basis for tildeling av våpenhjelp til NATO-landene. Våpenhjelpen påvirket Eisenhowers anbefalinger til land med hensyn til hvilke styrker som burde gjøres tilgjengelige og når. Samtidig ble SHAPES plan brukt for å anslå behovene for våpenhjelp i mottakerlandene.⁸² For amerikanerne ga dette ekstra gode kort på hånden i forhandlingene om økt norsk innsats og strukturforbedringer. SHAPES anbefalinger, som blant annet var fundert på USAs egne planer, kunne brukes som argument og press overfor norske og andre mottakerlands myndigheter.

Hva var de konkrete problemene sett med amerikanske øyne? For det første var det store problemer med mottak og vedlikehold av militærmateriellet som ankom Norge. Her var årsaken mangel på fast personell og for kort vernepliktstid. For det andre møtte norske myndigheter kritikk for ikke å ta i bruk våpenhjelpen raskt nok. Amerika-

nerne forutsatte at materiellet ble tatt i bruk, ikke lagret, særlig når det gjaldt sjøforsvaret og luftforsvaret. Skip og fly var ofte for dårlig bemannet, og i enkelte tilfeller sto de ubrukt. Et av flere eksempler var det norske mottaket av C-47 transportfly. Et år etter at mottaket startet, hadde flyene bare halvparten av det USA anså som en absolutt minimumsbemanning. Etter amerikansk syn var det samme problemet merkbart i sjøforsvaret hvor det var store mangler i bemanningen av fartøylene. Amerikanerne fryktet at denne situasjonen raskt ville bli forverret. Våpenhjelpen til sjøforsvaret var imidlertid relativt begrenset sett i forhold til de andre forsvarsgrenene. Norge mottok bare få skip på 1950-tallet.⁸³ Et tredje ankepunkt var mangel på materiellagre. Lagringskapasiteten var så dårlig at materiellet ofte måtte lagres i friluft, uten beskyttelse mot vær og vind.⁸⁴

To forhold var etter amerikansk syn årsak til de norske manglene. Først og fremst var norske anslag over mannskapsbehovene for lave. Resultatet var mannskapsmangler på alle nivåer i forsvaret. MAAG anslo behovet til å være tre ganger større enn norske anslag. Manglene på faste mannskaper var i følge den amerikanske militærmisjonen på minst 8-10.000 mann.⁸⁵ Dernest ble norske myndigheter kritisert for ikke en gang å oppfylle egne personellmål. Amerikanerne mente at sterkere lut måtte til.

Våpenhjelpadministrasjonen la nok en gang ansvaret på Hauge personlig. I MAAG utviklet det seg en oppfatning om at endringer ikke ville komme med Hauge ved roret. Norske myndigheter manglet etter ambassadens syn realisme i sin vurdering av situasjonen. Styrkeoppbygging ville kreve sterkere virkemidler og ta lengre tid enn man på norsk side regnet med. Om Norge skulle nå de mål som var satt for 1954, måtte det foretas en utskifting av personell i forsvarsdepartementet. Det kan være liten tvil om at den amerikanske militærmisjonen her i hovedsak mente forsvarsminister Hauge. Jennings hadde liten tro på at mannskapsmanglene var kjent utenfor forsvarsdepartementet, og lite tydet på at mannskapsproblemet ville bli løst i overskuelig fremtid. De norske manglene nødvendiggjorde derfor både en justering av tidspunkt for levering av våpenhjelp, og dernest at spørsmålet

måtte flyttes opp på et høyere politisk nivå. Det ble ansett som sannsynlig at finansminister Erik Brofoss og utenriksminister Lange, som satt i regjeringens våpenhjelpsteam sammen med Hauge, ville se det kritiske i personellsituasjonen. Ambassadøren håpet at de to dermed ville søke støtte hos statsminister Gerhardsen for å få gjennomført nødvendige tiltak.⁸⁶

USAs trussel om utsettelse og kanselleringer av materielle leveranser satte personellspørsmålet på dagsorden for alvor. Regjeringen gikk i mot det amerikanske synet om felles minimumsbemanningsstandarder for landene i NATO. Det hadde hele tiden vært selvsagt at Norge måtte betjene for eksempel fly med mindre personell enn hva det amerikanske flyvåpenet gjorde. Skip var ikke blitt bemannet blant annet fordi de var blitt levert før tiden. En del større våpensystemer måtte dessuten bygges om til norske forhold. Det ville ta tid, og bemanning ville derfor ikke være nødvendig. Behov for vedlikehold ville i stor grad bli ivaretatt av sivile i fredstid. I krigstid ville de samme sivile bli mobilisert. Hauge understreket likevel at det norske forsvarsprogrammet ville medføre en økning av faste militære mannskaper med 40 prosent fra 1950 til utgangen av 1952. Da ville 6200 personer være fast ansatt i forsvaret.⁸⁷

Konflikten toppet seg i august 1951. Da brukte den amerikanske misjonen ord som "krise" om de norske personellmanglene, og påsto at de norske problemene kunne få negativ innvirkning på hele hjelpeprogrammet til Europa. Kongressen måtte få forsikringer om at materiellet ble brukt. Fikk den ikke det, kunne programmet til Europa bli skåret ned.⁸⁸ At den amerikanske trusselen var reell, hersker det liten tvil om. Kongressens revisjonsorgan pliktet å følge opp Kongressens bevilgninger og overvåke hvorvidt materiellet ble behandlet i henhold til våpenhjelpavtalen. Fra amerikansk side var det derfor viktigst å få satt i gang strakstiltak for å dempe de negative konsekvensene som de norske personellmanglene førte med seg. Norske myndigheter ønsket derimot å avvente resultatene av en felles norsk-amerikanske studie som var satt i gang, i tillegg til Thorne-studien. Konkret norsk handling for å øke andelen fast personell ble utsatt i påvente av resultatene fra disse. Økonomiske og

politiske hensyn gjorde at regjeringen verken ønsket eller kunne dekke inn personellmanglene umiddelbart.⁸⁹

På tross av norske forklaringer og forsikringer truet militærmisjonen med omfattende reduksjoner av leveransene til Norge. Ambassadør Bay fremmet imidlertid en mellomløsning mellom MAAGs holdning og norske interesser. Bay foreslo at reduksjonene skulle bli vurdert fra sak til sak. Få dager senere sendte likevel MAAG-lederen Jennings en tredje anbefaling til den felles Våpenhjelpadministrasjonen i London (JAMAG) om en omfattende utsettelse av materielle leveranser. Anbefalingen omfattet to tredjedeler av det totale materielle programmet. Halve programmet for sjøforsvaret ble foreslått utsatt, og nesten hele hærprogrammet. Det tilsvarte materiell til en verdi av ca. 1785 millioner 1951-kroner. Unntatt var blant annet materiell som skulle brukes til trening og vedlikehold. JAMAG i London sluttet seg til MAAGs anbefaling.⁹⁰

Det var opp til Washington å ta den endelige avgjørelsen i saken. State Department mente at situasjonen i Norge var alvorlig. Likevel ble ambassaden oppfordret til å gå forsiktig frem overfor norske myndigheter. Årsaken var de nylig påbegynte norsk-amerikanske samtaler om en SAC-avtale. For amerikanerne var det viktig at atmosfæren var så positiv som mulig, og at norske myndigheter ikke oppfattet en utsettelse av leveranser som "imagined pressure or punitive tactics". Den norske regjeringen skulle likevel bli informert om en mulig avlysning eller utsettelse av mindre materielle leveranser. Dette kunne skje trinnvis, og om mulig som følge av norsk-amerikansk enighet.⁹¹

Saken gikk helt til topps i det amerikanske utenriksdepartementet. Utenriksminister Dean Acheson engasjerte seg personlig i saken og understreket gjentatte ganger at ambassaden i Oslo måtte trå forsiktig på grunn av baseforhandlingene. I august ble det internt på amerikansk side gjort klart at en omfattende utsettelse av materiell i løpet av de neste tre månedene ikke var aktuelt. Baseforhandlingene var viktigere, og materielle leveransene i dette tidsrommet ville dessuten være små. I november 1951 konkluderte den høyeste amerikanske koordineringsmyndigheten i Europa, European

Coordinating Committee, at det foreløpig ikke var tilrådelig å presse norske myndigheter hardere.⁹² Trusselen om omfattende utsettelse ble dermed langt på is. Avgjørelsen reflekterte at den utenriks-politiske ledelse i Washington ikke ville undergrave det bilaterale forholdet til Norge. Dessuten var Norge nå i ferd med å gjennomføre tiltak som kunne bote på problemene. Overfor norske myndigheter ble imidlertid trusselen om sanksjoner hengende i lufta. Kravet om bedret praktisk norsk forsvarsoppbygging sto ved lag.

Senhøsten 1951 foreslo Gerhardsen-regjeringen å utvide forsvarsprogrammet for perioden 1952-54 med 200 millioner kroner pr. år. Stortinget forskuterte 120 millioner kroner til bygg, anlegg og økt personellrekruttering i forsvaret. Norge var det første av de europeiske NATO-landene som sa seg villig til å øke forsvarsinnsatsen.⁹³

Med stortingsproposisjon 174/1951 innrømmet Gerhardsen-regjeringen at tidligere norsk innsats hadde hatt store mangler. Erkjennelsen hadde kommet gradvis. Utenriksminister Lange var den som først viste forståelse for amerikanske synspunkter. Han innrømmet mangler, men mente at omfanget kunne diskuteres. Likevel var det forsvarsminister Hauge som mest markant endret holdning. I utgangspunktet var det Hauges syn at amerikanerne ikke fullt ut forsto de norske forholdene. I august innrømmet Hauge imidlertid, i følge amerikanerne, for første gang at det eksisterte et personellproblem i forsvaret. I september 1951 innså Hauge noe motvillig at en selektiv utsettelse av materielle leveranser ville være nødvendig.⁹⁴ I løpet av 1952 ble forsvarsoppbygging satt i sentrum mer enn noen gang før. Et nytt forsvarsprogram fokuserte blant annet på personellutvidelser.

Nytt forsvarsprogram og strukturelle endringer

Mot slutten av 1951 utarbeidet NATO - anført av amerikanerne - nye og mer omfattende forsvarsplaner. Planene ble vedtatt på NATO-rådsmøtet i Lisboa i februar 1952. Målsettingene for Norge var høye og nødvendiggjorde både omfattende amerikansk hjelp og sterkt økt norsk innsats.⁹⁵

Regjeringen Torp, som tiltrådte i november 1951, fulgte opp arbeidet som Gerhardsen-regjeringen hadde startet. Den nye forsvarsministeren Nils Langhelle ønsket å bruke ytterligere 100 millioner kroner pr. år frem til og med juni 1954. Et hovedmotiv for å øke innsatsen var at dette var nødvendig for å få amerikansk økonomisk hjelp for året 1952/53. Fra midten av 1951 var nemlig direkte dollarhjelp til forsvarsoppbyggingen i Europa et nytt trekk i den amerikanske hjelpen. USA krevde var at norske myndigheter bevilget tilsvarende beløp til et motverdifond som også skulle brukes til forsvarsoppbygging, etter amerikansk godkjenning. Også Marshallhjelpens motverdifond ble vurdert brukt til forsvarsoppbygging.⁹⁶

Det norske forsvarsprogrammet forutsatte en økonomisk hjelp på 650 millioner kroner i treårsperioden som startet sommeren 1951. Norge fikk imidlertid bare en del av dette. En del av dollarhjelpen som Norge mottok, var dessuten betinget av at SAC-forhandlingene lyktes. Ytterligere en del av den offisielle økonomiske hjelpen var kamuflert amerikansk finansiering av baseutbygginger på Sola og Gardermoen. Amerikansk politikk med å gi direkte dollarstøtte til norsk forsvarsoppbygging, varte bare noen få år.⁹⁷

De to regjeringenes forslag ble vedtatt av Stortinget i juni 1952. Forsvarsprogrammet var med dette kommet opp i 3,4 milliarder kroner inklusive forventet økonomisk hjelp. Dette var det tredje norske løftet på under to år, og forsvarsbudsjettet var dermed blitt mer enn firedoblet sammenlignet med før utbruddet av koreakrigen.⁹⁸

Til forskjell fra de to tidligere beredskapsbevilgningene ga det nye treårige forsvarsprogrammet et grunnlag for en strukturell endring av forsvaret. En økning av fast personell var det viktigste leddet i forsvarsprogrammet. Fast ansatt personell skulle nesten doubles over to år, til 16.000, hvorav drøyt halvparten var militære. Det var vanskelig å rekruttere fast militært personell på grunn av yrkets lave status, dårlige lønn og en generell mangel på boliger. Norske offiserer hadde lavere lønn enn tilsvarende svenske, danske og britiske offiserer. Hovedvirkemidlene var derfor en kraftig bedring av lønns- og godtgjøringsvilkårene samt bygging av offisersboliger.⁹⁹

Også utvidelsen av de stående styrkene var et hovedmål. Norge hadde på NATO-møtet i Lisboa forpliktet seg til å opprette to stående brigader, tilsvarende ca. 10.000 mann. Regjeringen foreslo derfor en generell utvidelse av verneplikten til 18 måneder. En vernepliktsutvidelse ville være krumtappen i en norsk styrkeoppbygging. Stortinget godtok imidlertid bare å utvide verneplikten for marinen og flyvåpnet, mens spørsmålet for hæren, kyst- og luftvernartilleriet ble utsatt. Opposisjonen innenfor Arbeiderpartiet var for stor til at regjeringen ønsket eller kunne tvinge saken igjennom. En andre stående brigade var enten avhengig av økning av vernepliktslengden, eller av at mannskapene måtte inn til repetisjonsøvelser hvert år i en tiårs periode. Ingen av delene ble vedtatt, og grunnlaget for en andre stående brigade falt dermed bort.¹⁰⁰

Den nye MAAG-lederen James H. Foskett, som tok over etter Jennings i april 1952, mente at den bedre norske forsvarsoppbyggingen først hadde kommet i stand etter press fra MAAG. "After continuous pressure from the MAAG, culminating in July of 1951 in the withholding of additional MDAP equipment, the Norwegian Ministry of Defense was finally stirred to action." Slik Foskett så det, betydde planene en "complete reorganization along lines similar to those of the U.S. Armed Forces". Så enkelt var det likevel ikke. Reorganiseringen av det norske forsvaret var et resultat av felles norsk-britisk-amerikansk samarbeid. Thorne-utvalgets rapport som tok for seg omorganisering av hæren, anbefalte en britisk kommandostruktur. Denne anbefalingen ble fulgt opp av en norsk militær arbeidsgruppe med representanter for forsvarsgrenene og forsvarsstaben.¹⁰¹

Det nye forsvarsprogrammet medførte gradvise forbedringer i den norske forsvarsoppbyggingen. Spesielt luftforsvaret klarte seg bra i amerikanske øyne. USA klarte ikke å levere nok materiell til de trente mannskapene. Noe av årsaken til den positive utviklingen var etter MAAGs mening at ledelsen i luftforsvaret i større grad enn i de andre forsvarsgrenene hadde reagert positivt på MAAGs råd og assistanse. Luftforsvarets positive utvikling og gode forhold til MAAG gjenspeilte at kontakten var tettere enn for de andre forsvarsgrenene. Norske mannskaper var hovedsaklig utdannet av

amerikanerne, og materiellet som ble mottatt var hele tiden i bruk. Dessuten var det en relativt ny forsvarsgren. Amerikanske bidrag i oppbygging og utforming lot seg dermed lettere gjennomføre. Sist, men ikke minst spilte det en avgjørende rolle at forsvarsgrenen i hovedsak besto av faste mannskaper, i særlig kontrast til hæren.

En positiv utvikling kunne også spores for sjøforsvaret. På tross av fremdeles store personellmangler ble materiellet tatt bedre vare på enn før. Noe av årsaken var reduserte materielle leveranser. Den store NATO-øvelsen "Mainbrace" høsten 1952 viste at sjøforsvarets evne til å bemanne og effektivt bruke et stort antall fartøyer var god, og faktisk mye bedre enn amerikanerne tidligere hadde regnet med. Den amerikanske kapteinen Thomas Warfield rapporterte til det amerikanske forsvarsdepartementet at sjømannskapet, disiplinen og moralen til det norske mannskapet virket å være bedre enn til de amerikanske mannskapene i Stillehavet under andre verdenskrig. Tilstanden på fartøyene med hensyn til vedlikehold, ryddighet og renslighet var etter hans syn fremragende. Amerikaneren viste til at koordinerte angrep under øvelsen var i så nær overensstemmelse med planene som mulig, og at dette var et bevis på god funksjonsdyktighet hos mannskap og offiserer i den norske styrken.¹⁰²

Hæren var den forsvarsgrenen som både verdimesig og kvantitativt mottok mest materiell under våpenhjelpprogrammet. Samtidig var dette den forsvarsgrenen som hadde de største omstrukturingsproblemene og som dermed trakk ned helhetsinntrykket. Mangelen på offiserer og opplæringspersonell, samt manglende trening av offiserer og vernepliktige, ble både av amerikanere og nordmenn fremdeles oppfattet som den store bøygen. Under arbeidet med reorganiseringen av forsvaret generelt og hæren spesielt sto derfor en forbedring av treningen sentralt. De nye retningslinjene ble vedtatt av Stortinget den 6. juli 1953. Personellproblemene ble gradvis forbedret. Men selv mot slutten av 1953 var Norge, særlig på grunn av store mangler i hæren, langt fra å nå sin egen ambisiøse målsetting om 16.000 faste ansatte i forsvaret. Forholdene bedret seg imidlertid gradvis også i denne forsvarsgrenen.¹⁰³

Materielle leveransene til Norge tok seg kraftig

opp utover i 1952. Frem til februar 1953 hadde landet mottatt materiell til en verdi av 159 millioner dollar. Det tilsvarer 11,2 milliarder 1995-kroner. Frem til juni 1956 hadde Norge mottatt militærmateriell fra både USA og Kanada for 3,5 milliarder kroner, tilsvarende 30,5 milliarder 1995-kroner. Beregningen av materiellverdien var dessuten ofte selvkostpriser. Hadde materialet blitt kjøpt på det åpne markedet ville prisene ligget betydelig høyere.¹⁰⁴

Et samlet perspektiv

Det norske militære forsvaret slik vi kjenner det gjennom den kalde krigen, fant i hovedsak sin form tidlig på 1950-tallet. Rammen ble fastlagt med norsk NATO-medlemskap og et stort amerikansk våpenhjelpprogram til Europa. Materiellhjelpen var en utfylling av NATO-garantien. Men også norsk innsats måtte til.

Både før og etter innmeldingen i NATO hadde forsyninger av rimelige og tilstrekkelige mengder med militærmateriell høy prioritet fra norsk side. Norge hadde omtrent ingen kapasitet for produksjon av militærmateriell, så det meste av forsyninger måtte komme utenfra. Å utstyre det norske forsvaret med tilstrekkelige mengder militærmateriell var en uoverkommelig oppgave, sett i lys av svak norsk økonomi. Landet var avhengig av materielltilførsler på rimelige vilkår.

Manglende britisk evne og vilje til å støtte Norge, også med militærmateriell, svekket den norske troen på Storbritannia som sikkerhetspolitisk hovedstøttemakt. Den skandinaviske forsvarsløsningen lot seg ikke realisere fordi Norge ønsket en binding vestover og militærmateriell fra USA på rimlige vilkår. Det eneste reelle alternativet for Norge ble A-pakten, båret opp av USA.

Om utsiktene til amerikansk våpenhjelp var avgjørende for Norges deltakelse i A-pakten, er vanskelig å avgjøre. Likevel er det ikke tvil om at det virket sterkt inn. To kontrafaktiske hypoteser kan bidra til å klargjøre valget som norske myndigheter sto overfor. For det første kan det stilles spørsmål ved hvor sterkt den atlantiske løsningen ville ha stått dersom våpenhjelp ikke hadde vært en

del av den totale allianseløsningen. For det andre: Ville Norge gått med i den atlantiske alliansen dersom Sverige hadde godtatt en skandinavisk funksjonell tilknytning til vestmaktene, og dersom USA hadde støttet en slik pakt med militær materiell?

Utbruddet av Koreakrigen ble et vendepunkt for oppbyggingen av det norske forsvaret. Våpenhjelpen ble sterkt utvidet samtidig som USA skjerpet kravene til egeninnsats. Norge måtte bidra så det monnet. På under to år ble de norske forsvarsutgiftene omtrent firedoblet i forhold til nivået før sommeren 1950. Her hadde Norge størst prosentvis økning blant de europeiske NATO-landene.

Det bilaterale forholdet til USA var et tveegget sverd. På den ene siden bidro USA sterkt til oppbyggingen av det norske forsvaret. På den andre siden la en stor gruppe amerikanere i Norge godt til rette for innsyn, kontroll og kritikk. Amerikanerne brukte det bilaterale forholdet til å stille krav til norske myndigheter.

USA var tilfreds med den norske økonomiske satsingen, men kritisk til den praktiske forsvarsoppbyggingen. USA satte hardt mot hardt og truet med utsettelse og kansellering av to tredjedeler av den planlagte materiellhjelpen. Strategiske hensyn og norske motreaksjoner gjorde imidlertid at USA dempet presset på Norge. USA fikk likevel gjennomslag for strukturendringer i forsvaret. Stortinget vedtok et nytt og omfattende treårig forsvarsprogram sommeren 1952, og en plan for omorganisering av forsvaret sommeren 1953. Fra og med 1953 hersket det stort sett amerikansk tilfredshet med den norske forsvarsoppbyggingen. På enkelte områder, som vernepliktslengden, var det imidlertid ennå stor misnøye.

Strukturendringene og mer enn en firedobling av forsvarsbevilgningene på under to år, var uttrykk for at en holdningsendring hadde funnet sted hos norske politiske myndigheter. Utbruddet av Koreakrigen gjorde at norske myndigheter oppfattet den kommunistiske trusselen overfor Europa som større enn før. Dette medvirket til et ønske om å intensivere forsvarsoppbyggingen. Ut over beredskapsbevilgningen høsten 1950 var imidlertid ønsket om økt norsk egensatsing sterkt begrenset.

Det rådet en oppfatning om at vernepliktforsvaret og den norske organisasjonen ville sikre tilstrekkelig styrkeoppbygging. Etter norsk syn var det største hinderet for å oppnå en tilfredsstillende forsvarsevne mangelen på militært materiell. Denne måtte dekkes utenfra. Etter utbruddet av Korea-krigen viste erfaringene fra den gradvise forsvarsoppbyggingen at tradisjonell norsk innsats og virkemidler ikke holdt mål for å få etablert et slagkraftig forsvar.

Ut over norsk egenerfaring bidro to forhold sterkt til den norske holdningsendringen: For det første direkte og indirekte amerikansk påvirkning og press, for det andre våpenhjelp og tildels økonomisk hjelp som både lokke- og sanksjonsmiddel. På sikt ville det uansett ha funnet sted en viss utvidelse av den norske forsvarsinnsatsen. Amerikansk press, påvirkning og bruk av våpenhjelp som middel gjorde imidlertid at norsk økonomisk og spesielt praktisk innsats kom raskere og ble mye mer omfattende enn den ellers lå an til å bli.

Striden som oppsto om den norske forsvarsoppbyggingen kan forklares ut fra ulike oppfatninger av behovet for virkemidler i forsvarsoppbyggingen. Norske myndigheter mente at landet kunne nå styrkemålene som var satt, innenfor rammen av vernepliktforsvaret, med en begrenset utvidelse av verneplikten og med en relativt begrenset mengde fast personell. På amerikansk side ble imidlertid en kraftig økning av både vernepliktslengden og antallet fast personell vurdert som en forutsetning for å lykkes. Med amerikansk "hjelp" ble dette etterhvert en oppfatning som norske myndigheter delte.

Den norsk-amerikanske konflikten i 1951 kan også forklares mer prinsipielt, som motsetninger mellom ulike forsvarssystemer, som igjen hadde sin årsak i ulike tradisjoner, erfaringer og ressurser. I Norge var det stor konkurranse om mannskapene mellom den sivile og militære sektor. Norske mannskapsmangler kontra USAs enorme mannskapsressurser gjorde at også mannskapenes funksjoner ble forskjellige. Det amerikanske forsvaret var organisert med stor bemanning, hvor alle hadde sin svært begrensede og spesialiserte funksjon. Norske mannskaper var fåtallige, og

måtte av den grunn være generalister. Hauge uttalte til lederen for MAAG at "for a given task the ratio is 1 Norwegian- 3 British- 5 American".¹⁰⁵ Også forskjellene i organisering bidro til konflikt. Der hvor USA la vekt på en bred og stor administrasjon, hadde Norge en relativt liten administrasjon både i forsvarsdepartementet og i forsvarsgrenene. Det norske systemet var oversiktlig. Dermed lå det til rette for en sterkere personlig styring fra ledelsen i forsvarsdepartementet. Forsvarsminister Hauge må her tillegges stor vekt. Han var utvilsomt den dominerende kraft på norsk side.

Det norske utgangspunktet var at det var viktig å begynne og gjøre noe, selv om det var uklart hvor det bar. De politiske myndighetene kastet seg ut i det, uten tidligere erfaring og uten å ha målene og verktøyet helt klart definert. På tross av amerikansk kritikk mot manglende praktiske resultater, er det viktig å huske på at forsvarsoppbyggingen i denne perioden var rekordstor i norsk sammenheng. Mye ble gjort på kort tid, spesielt sett i lys av tidligere innsats. Det er også viktig å ha i minnet at USA generelt var kritisk til alle alliansepartnernes opprustningsinnsats. På enkelte områder skilte Norge seg likevel ut. Norge hadde et dårligere utgangspunkt enn de fleste av alliansepartnerne. Selv om forsvarsoppbyggingen de første årene etter krigen var større enn tidligere, hadde Norge et meget dårlig utbygd forsvar da landet ble med i A-pakten. Dette var da også årsaken til at Norge utmerket seg blant de europeiske NATO-landene med hensyn til styrkeforpliktelser og økning av bevilgninger.

Kald krig-epoken var kjennetegnet av mye hemmelighold om sikkerhetspolitiske spørsmål. Motivet var tidvis å holde informasjon skjult for Sovjetunionen. Andre ganger var det vel så viktig å hemmeligholde informasjon på grunn av kritiske strømninger i norsk opinion og på venstresiden. I foreliggende studie er det flere eksempler på hemmelighold: Tilslutningen til eksportkontroll i forbindelse med våpenhjelpavtalen, kamufleringen av amerikanske våpenhjelpmannskaper som del av ambassaden, og kamufleringen av basemannskaper som deler av MAAG.

USA kom til å spille en svært aktiv og viktig rolle i utbyggingen av flankeforsvaret. Norge ble

likevel ikke et "underbruk" av USA. Norske myndigheter satte foten ned der USAs ønsker og krav gikk på tvers av norske interesser, eller hvor amerikansk påvirkning og press ble oppfattet som for dominerende. Forholdet til stormakten handlet om å gi og ta. Norge fikk ly under den amerikanske atomparaplyen, samt omfattende hjelp til oppbyggingen av det norske forsvaret. Men økt sikkerhet kostet i form av sterk amerikansk innflytelse over norsk forsvarsoppbygging. Sterk amerikansk påvirkning og press bidro til en voldsom økning i forsvarsbevilgningene, samt omfattende strukturendringer i forsvaret.

Denne studien har fokusert på konflikter som oppsto mellom norske og amerikanske myndigheter i den første fasen av våpenhjelpen. Konflikt var imidlertid ikke dominerende i forholdet. Det jevne samarbeidet på politisk plan forløp stort sett godt. Norge var en trofast alliert. Etter at forsvarsoppbyggingen hadde festet seg utover i 1950-årene, var Norge å regne som en av de flinkeste guttene i NATO-klassen.

Et komparativt småstatsperspektiv

Etter å ha vurdert det norsk-amerikanske forholdet tidlig på 50-tallet, belyst gjennom amerikansk militærhjelp og norsk forsvarsoppbygging, skal vi i det følgende gå et skritt videre. En sammenlikning med småstatene Nederland og Danmark¹⁰⁶ vil vise at USA i forbindelse med våpenhjelpprogrammet også utøvet sterkt vedvarende press og påvirkning på deres forsvarsoppbygging. Det amerikanske hovedmålet om forsterket og intensivert forsvarsinnsats fremstår som konstant, men innsatsområde og virkemidler, samt i hvilken grad USA lykkes i sin påvirkningspolitikk, varierte.

Tilfellet Danmark

Gjennom hele 1950-tallet presset USA hardt på for å øke det danske bidraget til forsvarsoppbyggingen. Både hos danske myndigheter og i opinionen var imidlertid motstanden sterk mot dette. Amerikanerne brukte særlig økonomisk hjelp, men også

våpenhjelp som lokke- og sanksjonsmiddel. Dette ga delvise resultater de første to-tre årene på 1950-tallet. Sterkere påtrykk fra USA og NATO enn dette bet imidlertid ikke på danskene. Ialt ble den danske innsatsen regnet som dårligst i alliansen, men en rekke strategiske hensyn gjorde at USA ikke stoppet våpenhjelpen eller iverksatte andre sanksjonstiltak.

Da Danmark gikk inn i A-pakten, hadde landet bare et symbolsk forsvar og en svært svak økonomi. Spesielt dollarsituasjonen var dårlig, og det var behov for store tilførsler utenfra. Dansk forsvarsytelser var i utgangspunktet ytterst begrenset, og utover våren 1950 senket danskene ambisjonene ytterligere. Antallet innkalte vernepliktige ble redusert med en femtedel, tilsvarende 6000 mann. USA truet derfor allerede før utbruddet av Koreakrigen, og før våpenhjelpprogrammet hadde kommet ordentlig i gang, med å skjære ned våpenhjelpen tilsvarende de danske reduksjonene. Mangel på danske signaler om økte forsvarsbidrag etter utbruddet av Koreakrigen skjerpet USAs kritiske holdning, og gjorde at henvendelsen til Danmark i slutten av juli 1950 trolig var skarpere enn til de andre landene. Det var starten på et motsetningsfylt forhold.

Det danske styrkebidraget betød ikke mye i alliansesammenheng, og var heller ikke årsaken til amerikanernes påtrykk og kritikk. Det viktigste for USA var prinsippet om solidaritet i byrdefordelingen. Etter amerikansk syn kunne en høy dansk levestandard, og samtidig et relativt lavt bidrag til allianseforsvaret virke demoraliserende på de andre landene og bidra til å senke også deres ytelser. Det var en frykt for at andre land tok etter det danske eksemplet.

Det fremste amerikanske lokkemiddel var tilsagn om dollarhjelp. Frem til begynnelsen av 1952 fordoblet danskene sine bevilgninger under løfte om omfattende dollarstøtte. Økningen ville aldri ha blitt så stor uten amerikansk påvirkning og press, blant annet gjennom våpenhjelp og dollarstøtte. Det danske nivået var likevel langt under NATO-anbefalingene. Til sammenlikning tredoblet Norge sine bevilgninger og fulgte opp NATOs anbefalinger helt frem til 1953/54. For budsjettåret 1950/51 utgjorde Norges bidrag til forsvarsformål omtrent

en 50 prosent større del av BNP enn i Danmark.

Amerikanerne rettet også kritikk mot den manglende kvaliteten på styrkeoppbyggingen. Etter amerikansk syn var det mangler både med hensyn til personell, utdanning og organisasjon. Av alle NATO-landene hadde Danmark lavest antall menn i uniform i forhold til befolkningen. Fra starten av 1951 gikk det for alvor opp for danske myndigheter at USA gjorde materielle leveranser under våpenhjelpprogrammet avhengig av Danmarks egen militære ytelse. I mai 1951 satte Washington som betingelse for fortsatt våpenhjelp et dansk tilsagn om økt tjenestetid fra 12 til 18 måneder, som var NATOs vedtatte minstemål, samt en økning av forsvarsbudsjettet med 30 prosent i forhold til den danske regjeringens forslag. Regjeringen bøyde seg i første omgang, tydelig under inntrykk av de alvorlige følgene som manglende dollarhjelp ville ha for Danmark. Landet forpliktet seg til å gjennomføre 18 måneders verneplikt.

Utover i 1952-53 var ikke lenger det amerikanske dollarvirkemidlet like virksomt som før, fordi den danske dollarbeholdningen var i ferd med å ta seg opp. Danske myndigheter var klare over at økonomien kunne tåle ytterligere bidrag til forsvaret, men avslo likevel en styrking av innsatsen overfor NATO og amerikanerne. I mai 1952 ga danske myndigheter avkall på dollarhjelp for året 1952/53. Motivet var å unngå ytterligere påtrykk fra USA om utvidelser av forsvarsbudsjettet. Dette medførte en relativ endring i styrkeforholdet mellom USA og Danmark. Danmark kunne stå mot de amerikanske kravene i større grad enn det hadde kunnet gjøre fra 1950 til begynnelsen av 1952. Kampanjen mot Danmark var imidlertid ikke over. Danskene ble hardt presset i NATO høsten 1952. Der var det rådende synet at Danmark ikke lenger kunne hevde økonomiske grunner for ikke å øke forsvarsbevilgningene. Det endret imidlertid ikke den danske holdningen. Årsaken til at de danske budsjettene økte noe etter 1952, var at det skulle dekke lønnsstigningen i forsvaret.

Ettersom USAs grep var blitt løsere, ga det danskene større handlefrihet. Fra 1952/53 la danskene mindre vekt på oppfølging av NATO-forpliktelsene. Amerikanerne så en tendens til oppløsning av det danske forsvarsprogrammet og

beskrev danskernes treghet og stadige forsinkelser som verst blant NATO-landene. Av den grunn forsøkte USA fra slutten av 1952 først og fremst å sikre dansk oppfølging og at Danmark utvidet tjenestetiden til 18 måneder, som danskene hadde forpliktet seg til i NATO.

I 1954 lå Danmark på bunnen av NATOs liste over militær beredskapsgrad. Også norske myndigheter var kritiske til den manglende danske innsatsen. Årsaken var at det danske eksemplet smittet til den norske venstreopposisjonen. Den norske regjeringen avviste en senkning av målsettinger og bevilgninger. Lange truet internt med å gå av, med den begrunnelse at han ikke ville komme i samme forsmædelige situasjon som danskene.

USA var utover på 1950-tallet fortsatt sterkt kritisk til de kvantitative og kvalitative manglene i det danske forsvaret. Våren 1955 var det amerikanske forsvarsdepartementet klar til å avbryte hjelpen til Danmark. USA gjorde likevel ikke det. Det hadde fire årsaker: For det første ville det ha svekket den danske regjeringen betraktelig. Statsminister H.C. Hansen var en av NATOs sterkeste støtter i Danmark. Et regjeringsskifte kunne redusere de danske ytelsene ytterligere. For det andre ville danske bidrag være bortkastet uten våpenhjelp. Den innenrikspolitiske opposisjonen kunne for det tredje få vind i seilene, samtidig som Sovjetunionen kunne starte en kampanje for å få Danmark til å gå ut av NATO. For det fjerde var rettigheter på Grønland viktig for USA. Disse var delvis gitt som motytelse for USAs militærhjelp til Danmark. USA fryktet at baserettighetene ville bli svekket på sikt. State Department fastholdt likevel at presset på Danmark for økt forsvarsoppbygging skulle holdes ved lag.

Til grunn for den danske politikken med stor uvilje mot økte bevilgninger, lå nøytralistiske og pasifistiske holdninger samt en god posisjon defaitisme: Danske beslutningstakere hadde store vanskeligheter med å se det militært meningsfulle og politisk kloke i kravene som USA fremmet. Dansk oppfølging ville være både politisk og økonomisk belastende, spesielt i lys av at Danmark ikke kunne bli forsvart med egne krefter og det samtidig var klart at NATO ikke hadde noen effektiv unnsætningsplan for landet. Det var stor tvil om NATOs evne og vilje til å forsvare landet.

Det var klart at alliansen kun ville klare å forsvare en linje i Europa som gikk ved Rhinen og ikke ved Elben. Danmark falt dermed utenfor.

Flere indrepolitiske forhold kan forklare hvorfor danskene ikke satte forsvarsoppbygging mer i fokus. For det første ble Danmark styrt av mindretallsregjeringer. Det gjaldt både koalisjonsregjeringen mellom Venstre og Det Konservarive Folkepartiet (VK-regjeringen) i perioden 1950-1953, og den etterfølgende sosialdemokratiske regjeringen. Begge var avhengige av støtte fra Det radikale Venstre som mislikte opprustning. Innenfor VK-regjeringen var det dessuten uenighet om i hvilken grad Danmark burde bøye seg for USA. Finansministeren ga ved flere anledninger offentlig uttrykk for at Danmark burde gi avkall på våpenhjelpen, og heller betale for materiell fra USA.

Tilfellet Nederland

Da våpenhjelpen startet i 1950, sto det nederlandske forsvaret nærmest på bar bakke med hensyn til militærmateriell. Årsaken var landets mislykkede engasjement i Indonesia. Kaotiske forhold i forsvarsgrenene og forsvarsdepartementet krevde dessuten reorganisering. Den materielle og organisatoriske oppbyggingen av de væpnede styrkene kom i hovedsak til å bli et resultat av amerikansk våpenhjelp og veiledning.

Etter utbruddet av Koreakrigen presset USA også på Nederland, for at landet skulle øke sine økonomiske forpliktelser og intensivere forsvarsoppbyggingen. I første omgang ga Nederland et halvhjertet svar, og uttrykte en holdning om at landet ikke mente seg truet av noen overhengende fare. Nederland annonserte en økning i forsvarsutgiftene med 10-15 prosent, og tilbød økt forsvarsproduksjon dersom andre land ønsket å plassere kontrakter i nederlandsk industri. Annen utvidelse av forsvarsproduksjonen var avhengig av kompensasjon for tap av eksportinntekter. Amerikanerne ble skuffet over det nederlandske svaret og mente at det var helt utilstrekkelig.

I løpet av høsten 1950 utviklet det amerikanske presset på Nederland seg som en del av det generelle amerikanske påtrykket overfor de europeiske

allianselandene. I januar 1951 ble presset økt ytterligere i sammenheng med forhandlinger om amerikansk støtte for budsjettåret 1951/52. USA ville gi ekstra støtte dersom Nederland økte sine bevilgninger kraftig. Den nederlandske regjeringen foreslo i januar å utvide forsvarsbudsjettet fra 850 millioner til 1500 millioner gylden pr. år over fire år. Amerikanerne reagerte positivt, men mente at denne økningen på 75 prosent, var utilstrekkelig. Sommeren 1951 økte Nederland forsvarsbudsjettet til 1550 millioner gylden. I tillegg ble det gitt store bevilgninger til økt forsvarsproduksjon. Et annet problemområde var utvidet verneplikt. I mai 1950 utvidet Nederland verneplikten fra 16 til 20 måneder. Tilsagn om ytterligere amerikansk våpenhjelp og økonomisk hjelp hadde stor innflytelse på avgjørelsen.

Økningen av det nederlandske forsvarsbudsjettet til et så høyt nivå var et resultat av kontinuerlig amerikansk press. Det var imidlertid ikke amerikansk militærhjelp som førte til økte nederlandske bevilgninger til eget forsvar. Det nederlandske hovedmotivet var å knytte landet til forsvaret av Europa.

Generelt fulgte nederlenderne villig amerikanernes instruksjoner i forsvarsoppbyggingen. Når det gjaldt militære prioriteringer, kunne likevel Nederland gå i mot USA, selv om det kostet i form av mindre amerikansk hjelp. Etter amerikansk syn hadde Nederland en for ambisiøs marineplan og for store landstyrker. Amerikanerne oppga kritikken da marineplanen ble en del av NATOs planer. Med hensyn til de store landstyrkene svarte imidlertid USA med å holde tilbake militærmateriell.

Likheter og ulikheter i de tre landenes forsvarsoppbygging

Både Norge, Danmark og Nederland fikk bygd opp forsvaret sitt ved hjelp av materiell fra USA. Med på lasset fulgte amerikanske krav om utvidet og intensivert forsvarssatsing. Det amerikanske presset medvirket til sterkt utvidede forsvarsbudsjetter i alle tre landene.

Av de tre landene var USA mest kritisk innstilt til Danmark, som også i NATO-sammenheng var

blant landene som bidro minst til fellesforsvaret. Kritikken ble spesielt rettet mot manglende danske bevilgninger. Norge skilte seg ut på et annet område. Her ble den praktiske forsvarsoppbyggingen sterkt kritisert. Den nederlandske styrkeoppbyggingen ble på enkelte områder vurdert som for omfattende og stor.

Landene fulgte opp de amerikanske kravene ulikt. For Norges og Nederlands del ble bevilgningsøkningene etterhvert vurdert som gode av USA. For Norges del måtte intens amerikansk påvirkning til før landet forbedret den praktiske forsvarsoppbyggingen. Overfor Danmark førte USA en mindre vellykket kamp for økte bevilgninger og bedret praktisk innsats. Generelt kan det sies at den danske regjeringen fra 1952/53 søkte å redusere både forpliktelsene og de økonomiske og praktiske ytelsene. USA lyktes ikke i å bidra til styrkeoppbyggingen i Danmark i samme grad som i Norge og Nederland. De danske bidragene forble relativt lavere enn hos de to andre småstatene.

En rekke forhold kan bidra til å forklare forskjellene mellom de tre landene. I Danmark var det hovedsaklig geo-strategiske og politisk-psykologiske begrensninger som forhindret økte forsvarsytelser. Den begrensede innsatsen gjenspeilte en utbredt oppfatning om at Danmark ville bli erobret raskt ved et angrep fra øst. Norske myndigheter hadde på den annen side en sterkere tro på selvforvar og større tro på NATO-unnsætning. At de danske regjeringene i perioden var mindretallsregjeringer, forsterket en fra før manglende pågåenhet.

At danskene ikke møtte like sterk kritikk som Norge for manglende praktiske tiltak i forsvarsoppbyggingen, kan blant annet forklares med at Danmark mottok mindre mengder materiell enn Norge. Ved utgangen av januar 1953 var leveransene til Norge 50 prosent større enn til Danmark. Problemene tårnet seg derfor ikke opp slik de gjorde i Norge. Trolig hadde også danskene en relativt bedre forsvarsorganisasjon, med en større andel fast militært personell.

Danmark synes å ha vært det landet av de tre småstatene hvor avskjerming overfor NATO og beroligelse overfor Sovjetunionen i størst grad preget politikken. Et eksempel på dette var danske-

nes vedvarende forsøk på å motstå trykket om å gi opplysninger om forsvarsbudsjettene. Årsaken var at det kunne motarbeide regjeringens bestrebelser på å begrense økningen i forsvarsbudsjettene.

Nederland hadde et annerledes og kvalitativt bedre utgangspunkt for sin forsvarsoppbygging. Omfattende militær erfaring og en tradisjon med stående forsvar gjorde at nederlenderne hadde kortere vei å gå i sin forsvarsoppbygging enn spesielt Norge, men også Danmark. I årene 1950-53 økte Norge sitt forsvarsbudsjett med bare 75 prosent mens Norge økte med mer enn 400 prosent og Danmark omtrent 100 prosent. Et relativt høyt utgangspunkt gjorde likevel at Nederlands økte bevilgninger ble regnet som tilstrekkelig for å oppfylle landets målsettinger. Nederland ble på grunn av sitt mer omfattende militære forsvar i større grad enn Norge og Danmark regnet som en viktig del av NATO-forsvaret.

Av de tre landene viste Nederland raskest vilje til integrasjon. Allerede høsten 1950 ble det nederlandske forsvaret reorganisert etter amerikanske retningslinjer. Nederlenderne var ivrige etter å ta etter amerikanske standarder på en rekke områder innenfor trening, planlegging og organisering. Amerikanske systemer ble etter hvert rådende.

Forskjellen mellom det norske og det nederlandske forsvarsapparatet blir godt synliggjort ved at Nederland ikke kunne få militærmateriellet raskt nok. Norge hadde derimot omfattende problemer i mottak, bruk, lagring og vedlikehold av mye av materiellet i den første fasen.

For Norges del var ønsket om å etablere et sterkt forsvar tilstede. Myndighetene hadde imidlertid en noe urealistisk tro på styrken i sin egen forsvarsorganisasjon. Hovedsynet var at materiellmangler utgjorde hovedhindret for en intensivt norsk styrkeoppbygging. Med amerikansk hjelp og press kom det til en holdningsendring. Norge økte bevilgningene og utvidet forsvarsorganisasjonen slik at man ble bedre rustet til å utnytte våpenhjelpen. Denne utviklingen gjorde at Norge hevdet seg godt blant de europeiske landene. Norge mottok både sterk kritikk og hardt påtrykk forut for strukturendringene i 1952 og 1953. Da disse var vel gjennomført, hadde Norge etablert en militær ramme som USA kunne si seg fornøyd

med, i forhold til hvor langt det var mulig å gå for norske myndigheter.

Den norske militære utbyggingen må ses på, ikke bare som hjelp til selvhjelp, men også som et ledd i en bredere integrasjon i vestblokken og en sterkere binding til USA.

Noter

- ¹ Holst 1967, s.23. Beregninger gjort av den amerikanske ambassaden viser at tallet muligens var så høyt som 80 milliarder kroner.
- ² St.mld. nr. 37/1967-68, s. 8: For perioden 1963-68 bevilget USA våpenhjelp til verdi av 885 millioner kroner til Norge; Samtale med Endre Syltevik den 20. februar 1996. Han arbeidet med overskuddsmaterielsaker ved den amerikanske ambassaden fra 1972 til 1995.
- ³ Den atlantiske alliansen NATO ble en militær organisasjon først et drøyt år etter opprettelsen i 1949. Det er årsaken til at jeg i kapittel 2 og 3 omtaler den som Atlanterhavspakten (A-pakten).
- ⁴ R. Tamnes 1986b, s.94; Eriksen og Skodvin 1981, s.445-447; Riste 1993b, s.327.
- ⁵ Eriksen og Skodvin 1981, s. 457; Cole, NA, RG 59, boks 6313, 857.20/7-347, Bay til Secy of State. 03.07.47.
- ⁶ Cole, NA, RG 59, 857,20/8-1848, boks 6313, Douglas i London til Secy of State, 18.08.48; NA, RG 59, boks 6313, 857,20/8-2048, Bay til Dep of State. 20.08.48.
- ⁷ Cole, NA, RG 59, 857.20/8-1848, boks 6313, Douglas i London til Secy of State. 18.08.48. Det engelske uttrykket var "export drive"; Riste 1993b, s.326; Eriksen og Skodvin 1981, s.443 og 457.
- ⁸ Skodvin, 1971, s. 35-90. De Fire Store: Storbritannia, USA, Sovjetunionen og Frankrike.
- ⁹ Eriksen og Skodvin 1981, s. 468-469.
- ¹⁰ FRUS, 1950, Vol. III, s. 1531; Lundestad 1980, s.21, Den økonomiske hjelpen fra USA til Norge mellom 1945 og 1948 var like stor som Marshall-hjelpen.
- ¹¹ Cole, NA, RG 59, boks 6310, 857.00/1-3048, Bay til State Dep. 30.01.48; Cole, RG 319, boks 46, amb. i Oslo til State Dep. 30.01.48; NA, RG 59, 857.22/2-1948, Bay til Secy of State. 19.02.48;

Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842483, boks 1, folder #6, Bay til dep of State, 19.02.48.

¹² Cole, RG 319, boks 46, Bay til State Dep. 06.02.48.

¹³ Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842483, boks 1, folder #6, Bay til State Dep, 19.02.48; Cole, RG 335, boks 78, Oslo til Secy of State. 19.02.48; Cole, NA, RG 59, boks C-511, 840.20/2-2149, Hickerson til Bohlen. 21.02.49; Skodvin 1971, s. 96-99; Lundestad 1980, s. 207.

¹⁴ Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842483, boks 1, folder #6, Bay til dep of State, 19.02.48

¹⁵ Eriksen og Skodvin 1981, s. 481.

¹⁶ Wiker 1996, s.15.

¹⁷ Cole, RG 335, OSA 091, Norway, boks 78, Secy of Army til Secy of Defense. 12.07.48. Beløpet tilsvarte 4,8 millioner kroner; Cole, NA, RG 59, 857,24/11-2358, boks 620, samtale mellom Morgenstjerne og Hickerson. 23.11.48; Cole, RG 335, OSA 091, Norway, boks 78, Secy of Army til Secy of Defence. 12.07.48.

¹⁸ Sverdrup 1995, s.27.

¹⁹ Riste 1993a, s.320.

²⁰ Skodvin 1971, s.240-241, 248.

²¹ NA, RG 330 OSD, Folder N7-1(3)-B7 Norway, boks 15, entry 192, Asst to the secy of foreign military Assistance, Numerical-Subject file 1949, samtale mellom Bryn og Gross 11.02.49.

²² Skodvin 1971, s. 243; Lundestad 1980, s. 295-296.

²³ Knut Einar Eriksen, Halvard Lange den utro tjener, s. 283.

²⁴ Skodvin 1971, s. 310-332; UD, 38.6/19, Samtaler mellom Acheson, Lange m.fl. i Washington, 14.02.49.

²⁵ UD, 38.6/19, samtale mellom Morgenstjerne og Vandenberg, 31.07.49.

²⁶ Villaume 1995, s. 65; Norsk vekt på materiell-oppygging blir også synliggjort i "Hovedretningslinjer for forsvaret av Norge 1954". Her var utgangspunktet at ved angrep på Norge ville landet først få assistanse utenfra 15-30 dager etter angrepet. (FOs bortsetningsarkiv, Forsvarsstabens A-pakt arkiv, Kopibøker, 02.10.54.)

²⁷ NA, RG 330 OSD, OMA, Entry 18, boks 71, 111 Norway, Hauge til Lemnitzer. 04.03.49.

²⁸ Forsvarsets Overkommandos bortsetningsarkiv,

Hærens stabsarkiv, FD til sjefen for Hæren, 31.03.49. Innstilling fra Studieutvalg nr. 2, (Materiellutvalget 1949.) s. 6-9.

²⁹ Forsvarsets Overkommandos bortsetningsarkiv, Hærens stabsarkiv, FD til sjefen for Hæren, 31.03.49. Innstilling fra Studieutvalg nr. 2, (Materiellutvalget 1949.) s.6-7.

³⁰ Wiker 1996, s. 26.

³¹ Wiker 1996, s. 28-29.

³² St.prp. nr. 23/1950; UD 38.6/19b, III, Telegram til Wash. 21.02.50.

³³ 38.6/19b III, 27.01.50. Avtalen er også gjengitt i St.prp. nr 23/1950, hvor avtalen blir behandlet.

³⁴ UD 38.6/19b I, Et foreløpig notat, og intern uttalelse skrevet av Hauge. 07.11.49.

³⁵ UD 38.6/19b, Lange, 18.11.49; UD 38.6/19b, Melding til amb. i Wash. Udatert, ca. 27.12.49.

³⁶ UD 38.6/19b. 28.12.49; UD 38.6/19b, Utkast Memo godkjent av Hauge og Brofoss, 31.12.49.

³⁷ Førland 1991, s.84; UD 38.6/19b I, Melding til amb. i Wash. Udatert, ca.27.12.49.

³⁸ Førland 1991, s.86-89; UD 38.6/19b I, 07.12.49.

³⁹ UD 38.6/19b II, UD til amb. i København, 20.01.50. UD 38.6/19b II, UD til amb. i Wash. 21.01.50.

⁴⁰ UD 38.6/19b III, til amb. i Paris, 04.02.50; UD 38.6/19b, 04.02.50.

⁴¹ UD 38.6/19b, 16.11.49.

⁴²NA, RG 59, MDAP, Lot file 52-26, progress management, Bell/Rowe file 1949-52, boks 103, MDAP Norway funds personell, udatert, ca. 01.09.49; UD 38.6/19b I, 14.11.49. og 16.11.49; NA, RG 330 OSD, Folder N7-1(3)-B7 Norway, boks 15- Entry 192, Asst to the Secretary for Foreign Military Assistance, Numerical- subject file 1949, Villard i Oslo til Secy of State. 25.11.49.

⁴³ UD 38.6/19b I, 18.11.49. Lange; NA, RG 330 OSD, Folder N7-1(3)-B7 Norway, boks 15- Entry 192, Asst to the Secretary for Foreign Military Assistance, Numerical- subject file 1949, Villard i Oslo til Secy of State. 25.11.49; St.prp. nr. 23/1950, våpenhjelpavtalen.

⁴⁴ Stortingsforhandlinger 7a/1950, s. 258; 6a/1950, .Innst. S. nr. 16.

⁴⁵ Cole, NA, RG 59, C.F. boks 3767, 757,5-757,5 MAP/3-1550, Villard til Secy of State. 15.03.50; NA, RG 59, C.F. boks 3767, 757,5-757,5 MAP/3-

2050, Villard til Secy of State. 20.03.50.

⁴⁶ UD, 38.6/19d, II, Notat av Hauge. 16.03.50.

⁴⁷ NA, RG 59, C.F. boks 3767, 757,5-757,5 MAP/8-2950, Snow til Secy of State. 29.08.50.

⁴⁸ UD 38.6/19d II, Notat av Hauge. 16.03.50

⁴⁹ NA, RG 59, C.F. boks 3767, 757,5-757,5 MAP/3-2050, Villard til Secy of State. 20.03.50; NA, RG 59, C.F. boks 3767, 757,5-757,5 MAP/3-1550, Villard til Secy of State, 15.03.50; UD, 38.6/19d, II, Hauge, 16.03.50.

⁵⁰ Wiker 1996, s. 42.

⁵¹ UD 38.6/19b I, 26.11.49; NA, RG 330 OSD, Folder N7-1(3)-B7 Norway, boks 15, Entry 192, Villard til Secy of State 20.02.50; UD, 38.6/19d II, UD notat, 16.02.50.

⁵² Stortingsforhandlinger nr. 7a/1950, Innst. S. nr. 16/1950, s. 261.

⁵³ UD 38.6/19b IV, 05.06.50.

⁵⁴ NA, RG 59, 757.5- 757.5 MAP/8-550, memo of conversation, Aars fra den norske ambassaden og Bray, MDA. 05.08.50; UD, 38.6/19b, IV, 28.09.50; Kaplan 1980, s. 104-105.

⁵⁵ Kaplan 1980, s. 114 og 125; Wicken 1987, s. 20.

⁵⁶ St.prp.nr. 122/50, s.2. Aide memoire av 24.juli; Poole, s.190.

⁵⁷ St.prp. nr. 122/50. s.3. St.prp.nr.57/51, s.1.

Forskyvningen i MTDP-målsetting var felles for alle NATO-landene; NA, RG 59 boks 3766, 757.3-757.5/8-450, Bay til Secy of State. 04.08.50.

⁵⁸ Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842483, boks 1, folder 5, State Dep. memo. møte mellom bl.a. Hauge og amerikanske myndigheter. 24.10.50; UD 38.6/19b IV, 20.10.50; NA, RG 59, DF 757,MAP/9-750, boks 3767, Villard til Secy of State; NA, RG 59 boks 3766, 757.3-757.5/8-450, 04.08.50; St.prp. nr. 122/1950; Tamnes 1991, s. 80; Jølstad 1995. s. 20-21.

⁵⁹ St.prp.nr. 122/50, s.3; NA, RG 59, boks 3762, 757.00/8-850, Bay til Secy of State. 08.08.50.

⁶⁰ NA, RG 59, C.F, boks 3766, 757.3-757.5/8-0450, Bay til Secy of State. 04.08.50;

⁶¹ NA, RG 59, C.F, boks 3766, 757.3-757.5/8-1150, Bay til Secy of State. 11.08.50.

⁶² NA, RG 59, boks 3766, 757.3-757.5/8-1150, Bay til Secy of State. 11.08.50. Norsk ekstra-innsats var på 1% av BNP mens USAs var på hele 6% av BNP; NA, RG 59, boks 3766, 757.3-757.5/

8-1150, Bay til Secy of State. 11.08.50; Cole, WNRC, RG 84, 321-MDAP, NND 842482, boks 19, samtaler mellom Bay, Jennings og Snow m.fl. 14.08.50.

⁶³ NA, RG 330 OSD, Norway, 091 311,22, Frye til Leva, CD 091,3 MDAP, 06.07.50; NA, RG 59, MDAP, Lot file 52-26, Subject file, program management, Bell-Rowe file, 1949-52, 9,027 Norway, boks 62. Amb. i Oslo til State dep. 28.03.51; Cole, NA, RG 59, 757,5-MAP/3-1651, boks 3768, MDAP-rapport. 16.03.51; WNRC, RG 469 Subj.files 1948-55 Defense MDAP, Bay til State dep. 14.02.51.

⁶⁴ NA, RG 330 OSD, Norway 319,1-380, 1950-51, Bogart til General Scott. 10.01.51.

⁶⁵ NA, RG 59, MDAP, Lot file 52-26, program management, Bell-Rowe file, 1949-52, 9,027 Norway, boks 62. Amb. i Oslo til State dep. 28.03.51.

⁶⁶ NA, RG 59, file no. 12.2735, NSC-68 Norway, juli 1950-feb 51, entry 52-19, boks 62, Bray records, Snow til State. 01.01.51; Cole, NA, RG 59, 757,5/1-551, boks 3766, memo State dep. 05.01.51.

⁶⁷ Tamnes, 1991. s. 66.

⁶⁸ St.prp.nr. 57/1951, s.2-5; NA, RG 59, file no. 12.2735 NSC-68 Norway, mars 1951, entry 52-19, boks 63, Bray records, Bay til Secy of State. 02.03.51.

⁶⁹ St.prp.nr.122/50 og 57/1951; WNRC, RG 469 Subj.files 1948-55 Defense MDAP, boks 4, Snow utkast til Secy of State. 12.02.51; Forsvarsprogrammet som ble presentert 10. februar; WNRC, RG 469 Subj.files 1948-55 Defense MDAP, Bay til State dep. 10.03.51; Lie 1975, s. 62-64; Gerhardsen 1971, s. 237.

⁷⁰ NA, RG 59, MDAP, Lot file 52-26, Program Management, Bell/Rowe file 1949-52, file 8.00/6 HPP General, boks 57, State Dep til ambasadene i London. 23.02.51; NA, RG 59, MDAP, Lot file no. 52-26, program management, Bell/Rowe, State inncomming Oslo, boks 28. Bay til Secy of State. 25.10.51; NA, RG 330 OSD, CD 092,3 NATO Gen. #4, boks 244, udatert og usignert, briefing note for Eisenhower. 05.07.51.

⁷¹ Cole, NA, RG 59, 757,5-MAP/3-1651, boks 3768, MDAP-rapport. 16.03.51.

⁷² NA, RG 330 OSD, Rec. 7, Norway, 091 311.22, 1950-51, Frye til Marx Leva, CD 091,3 MDAP. 06.07.50.

⁷³ NA, RG 59, boks 3767, 757,5-757,5 MAP/8-2950, Snow til Secy of State. 29.08.50.

⁷⁴ NA, RG 330 OSD, Norway 319,1-380, 1950-51, Briggs til Lemnitzer, 17.07.50; Cole, WNRC, RG 84, NND 842482, boks 19, 321-MDAP, Bay til Lange. 24.07.50.

⁷⁵ NA, RG 59, boks 3767, 757,5-757,5 MAP/8-1050, Snow til Secy of State. 10.08.50.

⁷⁶ UD, 38.6/19d, II, Bay til Lange. 11.08.50; UD, 38.6/19d II, Sivert Nilsen i FD til UD. 17.08.50; NA, RG 59, boks 3767, 757,5-757,5 MAP/8-2550, Bay til Secy of State. 25.08.50; NA, RG 59, boks 3767, 757,5-757,5 MAP/8-2950, Snow til Secy of State. 29.08.50.

⁷⁷ NA, RG 59, boks 3769, 757,5-MSP/6-1252, MDAP rapport mai 1952. 12.06.52; Cole, NA, RG 59, 757,5-MSP/6-2553, boks 3769, Bay til Secy of State. 25.06.53; Cole 1989, s. 140.

⁷⁸ Tamnes 1991, s. 73-74 og 87-88; NA, RG 59, boks 3766, DF 757.3-757.5/1-552, Snow til Secy of State. 05.01.52; NA, RG 59, boks 3766, DF 757.3-757.5/1-953, Bay til Secy of State. 09.01.53.

⁷⁹ NA, RG 59, boks 3769, 757,5-MSP/6-1953, State til amb. i Oslo. 19.06.53; NA, RG 330, Norway, boks 37, Hill i ISA til Gavan og Silver i OMA, 23.07.53; St.prp. nr. 117/1952. Dette på tross av at Stortinget i april 1952 vedtok to NATO-avtaler om Status for A-paktstyrker og organisasjon. Det amerikanske personellet ble imidlertid ikke underlagt disse avtalene.

⁸⁰ Tamnes 1991, s. 88-89; WNRC, RG 469, Subj.files 1948-55 Defense MDAP, boks 4, møte med bl.a. Gross, Jennings og Snow. 22.06.51; Cole, NA, RG 59, 757,5 MAP/7-1651, boks 3758, Bay til Dep. of State. 16.07.51.

⁸¹ NA, RG 59, MDAP, Lot file 52-26, program management, Bell-Rowe, State inncomming Oslo, boks 28, Bay til Secy of State. 10.09.51; SHAPE: Supreme Head Quarters Allied Powers Europe.

⁸² Megens 1994, s. 136; St.prp.nr. 111/1952, s. 8; NA, RG 330 OSD, Office of Administrative Secretary, Correspondence Controll, CD 092,3 NATO, Gen. #6a, boks 247. Dokument utarbeidet av OSD. 28.11.51.

⁸³ Korrespondanse med Egil Bjarte Hauge, 31.03.96.

⁸⁴ Wiker 1996, s. 55-56.

⁸⁵ NA, RG 59, MDAP, Lot file no. 52-26, boks 27, 1,0653 Norway, udatert og usignert, ca. april 1951.

⁸⁶ Wiker 1996, s. 56-57.

⁸⁷ Wiker 1996, s. 57; Tamnes 1991, s. 88-89.

⁸⁸ UD 33.8/10 I, Møte mellom Lange, Hauge m.fl. og Bay og MAAG, 16.08.51.

⁸⁹ WNRC, RG 469, Subject files 1948-55, Defense MDAP, boks 4, møte mellom det norske og det amerikanske MDAP teamet. 17.07.51; NA, RG 59, boks 3766, DF 757.3-757.5/8-1651, Bay til Secy of State. 16.08.51; Cole, RG 286, Norway, Subject files 1948-55, boks 5, 27.07.51.

⁹⁰ WNRC, RG 469 Subject files, 1948-55, Defense-MDAP, boks 4, møte mellom det norske og det amerikanske MDAP teamet. Snow til State dep. 17.07.51; Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842482, boks 21, Jennings til direktøren i JAMAG. 20.07.51; Cole, WNRC, RG 469 Subj. files 1948-55 Defense MDAP, boks 4, Gross til Foster og Katz i State dep. 25.07.51. ECA i Norge gikk derimot sterkt i mot utsettelsen; UD 33.8/10 I, Møte mellom Lange, Hauge m.fl. og amerikanerne. 16.08.51.

⁹¹ NA, RG 59, 1,0636 State Outgoing Oslo, Lot file no. 52-26, MDAP, Bell/Rowe, 1949-52, boks 27, Acheson til ambassaden i Oslo. 02.08.51; NA, RG 59, MDAP, Lot file no. 52-26, boks 27, State outgoing Oslo, Acheson til amb i Oslo. 08.08.51; Tamnes 1991, s. 89.

⁹² NA, RG 59, MDAP, Lot file no. 52-26, boks 27, State outgoing Oslo, Acheson til amb i Oslo. 08.08.51; NA, RG 59, C.F, DF 757.3- 757.5/9-1051, boks 3766, felles beskjed fra State, Defense og ECA, undertegnet Acheson til ambassaden i Oslo. 10.09.51; Tamnes 1991. s. 89.

⁹³ St.prp. nr 174/1951; Cole, NA, RG 59, boks 3763, 757,00(w)/12-1451, Mein til Dep of State. 14.12.51; NA, RG 59, boks 3766, 757,3-757,5/11-2651, Mein i Oslo til Dep of State. Melding i fransk avis. 26.11.51.

⁹⁴ Wiker 1996, s. 59.

⁹⁵ Poole 1979, s. 265-306; St.prp. nr. 111/1952.

⁹⁶ Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842482, boks 22, Brofoss, 22.12.51; UD 38.6/19b IV, 20.07.50.

⁹⁷ NA, RG 59, C.F, boks 3769, 757.5-MSP9-1352, Wiggins i MSA i Oslo, til Wash. og amb. i Paris, 13.09.52; NA, RG 59, C.F, boks 3766, DF 757.3-757.5/12-552, Mein til Secy of State, 26.11.52; NA, RG 59, C.F, boks 3766, DF 757.3- 757.5/3-1253, Snow til Secy of State, 12.03.53; WNRC, RG 469, Norway division, 1948-53, boks 2, Subject files, Norway division, 07.04.53. SAC-utbyggingen ble offisielt finansiert gjennom norske ekstrabevilgninger utover forsvarsprogrammet. Tilbakebetalingen fra USA skjedde i form av ekstra økonomisk hjelp. Norge fikk i første omgang 7,2 millioner dollar, tilsvarende 51 millioner kroner i forbindelse med utbyggingen av installasjoner på Sola og Gardermoen.

⁹⁸ St.t. prp. nr. 111/1952; Cole, NA, RG 59, 757,5/6-2852, boks 3766, Bay til Secy of State.

28.06.52; Cole, WNRC, RG 84, Oslo, NND 842482, boks 5, 321-NATO, Snow til State. 26.01.52; NA, RG 330 OSD, OMA 334 MAAG Norway, Rapport fra Foskett i MAAG. 16.08.52.

⁹⁹ St.prp. nr. 57/1951; St.prp. nr. 174/51; St.prp. nr. 1/1952, tillegg nr. 10; St.prp. nr. 111/1952.

¹⁰⁰ Lie 1975, s. 62-68; Gerhardsen 1971, s. 237; St.prp. nr. 111/52, s. 8.

¹⁰¹ NA, RG 330 OSD, OMA 334 MAAG Norway, Rapport fra Foskett i MAAG, 16.08.52; Godø 1984, s. 197-202; Anbefalingen om et kommando-system av britisk mønster ble imidlertid forkastet i 1953.

¹⁰² NA, RG 59, C.F, boks 3769, 757.5-MSP/11-2552, MSP månedlige rapport, Magill i amb. i Oslo til Dep of State. 25.11.52, 25 fartøyer var blitt effektivt bemannet; NA, RG 330 OSD, OMA 333 Inspection Survey 1952 Norway. Rapport av Captain Thomas G. Warfield, USN, Øvelsen MAINBRACE. 10.10.52.

¹⁰³ Wiker 1996, s. 63.

¹⁰⁴ WNRC, RG 469, Entry: Norway Division, 1948-53, 16,20 AMP-16.40 MDAP, boks 35, OSD, februar 1953; St.prp. nr. 23/1957.

¹⁰⁵ NA, RG 330 OMA, Entry 18, boks 72, 319,1 Reports Norway, MAAG rapport, Jennings til JAMAG, 30.01.52; WNRC, RG 469, Subject files 1948-55, Defense MDAP, Snow til State. 17.07.51.

¹⁰⁶ Det meste av kildene i denne delen er hentet fra Paul Villaume sin avhandling om dansk sikkerhets-

politikk *Alliert med forbehold* (København 1995), samt Ine Megens avhandling om Nederland og den amerikanske militærhjelpen, *American aid to NATO-allies in the 1950s, the Dutch case* (Amsterdam 1994). For nærmere henvisninger se Wiker 1996.

Summary

The American Military Assistance to Norway, 1949-1953

After World War II, the Norwegian military suffered under a lack of arms and equipment. Furthermore, it soon became clear that the British - Norway's traditional supporting power - could not be expected to furnish what was needed. Norway therefore turned to the USA for help. Access to military aid was one of the prime motives for Norway's joining NATO. American military aid became an important supplement to the NATO guarantee.

One condition for receiving arms was the establishment of an American military mission in the recipient country. The size of this group caused a Norwegian-American dispute. The Norwegian government feared domestic reactions if the Military Assistance Advisory Group (MAAG) were to appear to be too large. Fear of American dominance, control and criticism was also a motive for keeping the number of Americans in Norway as low as possible. Motivated by an apparent American willingness to consider an extensive aid programme, the Norwegian authorities gave way. The United States would be allowed to expand its military mission on the condition that part of it be defined as "embassy administrative support". Norway was the last host country to publish the real size of the MAAG.

The outbreak of the Korean War in 1950 was a turning point for the American military aid programme. The European aid programme increased more than fourfold compared with the previous year. The 4,5 billion dollar programme was followed by American demands for heavily increased national contributions to the military buildup of the alliance.

At first the Norwegian government came in for heavy American criticism for not contributing

enough towards its national defence buildup. This changed as the Norwegian effort was gradually increased. In less than two years Norwegian defence expenditure quadrupled. A more severe Norwegian-American conflict developed over the issue of the practical effort necessary to establish a credible military defence. Norwegian authorities were especially criticized for not educating enough permanent personell, compared with the huge amount of arms that would soon be delivered. The American mission actually threatened to cancel or postpone about two-thirds of the planned deliveries. Strategic considerations, Norwegian reactions and a restructuring of the military forces, however, prevented large scale cancellations.

The structure of the Norwegian armed forces was more or less established by the early 1950s. Since the military forces had to be built up from ground level, the defence budgets in the period would have grown in any case. Even so, American influence and pressure made the Norwegian economic defence contribution grow faster and become larger than it otherwise would have.

Forkortelser

A-Pakten: Atlanterhavspakten
ECA: Economic Cooperation Administration
JAMAG: Joint American Military Advisory Group
MAAG: Military Assistance Advisory Group
MDAP: Mutual Defence Assistance Program
MDAA: Mutual Defence Assistance Act
MTDP: Medium Term Defence Plan, NATO plan for opprustning, med styrke mål for de enkelte land m.u.: Min understrekning/uthevning
NATO: North Atlantic Treaty Organisation
SAC: Strategic Air Command
SHAPE: Supreme Head Quarters Allied Powers Europe, Den allierte Europeiske kommandoen

Forkortelser i notene

amb: ambassade
Cole: Cole-arkivet på Nobel-instituttet
FD: Forsvarsdepartementet
FO: Forsvarets overkommando
FRUS: Foreign Relations of the United States, kildesamling
Mill.att: Militær attaché
NA: National Archives
OSD: Office of Secretary of Defense
RG: Record Group
State Dep: State Department
St. prp: Stortingsproposisjon
SUSREP: Spesial US Representantive, NAT
TCC: Temporary Council Committee
UD: Utenriksdepartementet
Wash: Washington
WNRC: Washington National Record Center

Litteraturliste

Bergh, T. og Helge Ø. Pharo (red) *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-65*, Universitetsforlaget, Oslo.
Breidlid, O. 1990, *Hæren etter andre verdenskrig, 1945-1990*, Hærstaben, Fabritius forlag.
Christoffersen, B. 1978, *Vårt forsvars historie*, Gyldendal Forlag, Oslo.
Cole, W. S. 1989, *Norway and the United States, 1905-1955. Two democracies in peace and war*, Iowa State University Press/ Ames.
Eriksen, K.E. og Pharo, H.Ø. 1991 «De fire sirkler i norsk utenrikspolitikk 1949-61», i Due-Nielsen, Noack og Petersen (red.), *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
Eriksen, K.E. og Skodvin, M. 1981, «Storbritannia, NATO og et skandinavisk forsvarsforbund», *Internasjonal Politikk* nr.3.
Eriksen, K.E. 1977, "NATO, Norden og "den utro tjener" Halvard Lange", *Internasjonal Politikk* nr.2.
Eriksen, K.E. og Pharo, H.Ø. 1993, «Norway and the Early Cold War: Conditional Atlantic Cooperation», *IFS Info*, nr. 5.
Førland, T.E. 1991, *Cold Economic Warfare: The Creation and Prime of CoCom, 1948-1954*, UiO.
Gerhardsen, E. 1971, *Samarbeid og Strid, Erindringer 1945-55*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.
Godø, R. 1983-84, «Forsvarets ledelsesordning etter 1945», *Forsvarsstudier* 1983-84, Forsvarets Høgskole.
Hanisch, T.J. og Lange, E. 1986, *Veien til Velstand*, Universitetsforlaget, Oslo.
Helland, S.R. 1978, *Kapitalismens høyborg eller demokratiens garanti. Det norske arbeiderpartiet og holdninger til USA, 1945-49*. Hovedfagsoppgave i historie.
Holst, J.J. 1967, *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv*, Bind II, NUPI.
Jensen, L.D. 1991, «NATO og danske økonomisk-politiske interesser 1949-56», i Nielsen, Noack og Petersen (red.) *Danmark, Norden og NATO 1948-1962*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
Jølstad, A. 1995, *Norsk sikkerhetspolitisk samarbeid med Vest-Tyskland fra 1955 til 1965*,

Hovedfagsoppgave i historie, UiO.

Kaplan, L.S. 1980, *A community of Interests: NATO and MAP 1948-51*, Office of the Secretary of Defense, Historical office, Washington D.C.

Lie, H. 1975, ... *slik jeg ser det*, Tiden Norsk Forlag, Oslo.

Lundestad, G. 1980, *America, Scandinavia and the Cold War, 1945-1949*, Universitetsforlaget, Oslo.

Lundestad, G. 1986, «Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945-1952», *Journal of Peace Research*, vol. 23, 3.

Megens, I. 1994, *American aid to NATO-allies in the 1950s, the Dutch case*, Thesis Publishers, Amsterdam.

Pach, C.J, jr. 1991, *Arming the free world, The origins of the United States Military Assistance Program, 1945-1950*, The University of North Carolina Press.

Pharo, H. 1976, «Bridgebuilding and Reconstruction, Norway faces the Marshall plan», *Scandinavian Journal of History*, vol. I, no. 1.

Poole, W.S. 1979, *History of Joint Chiefs of Staff, vol. IV 1950-1952*, Historical Division, Joint Secretariat Joint Chiefs of Staff.

Riste, O. 1993, «Janus Septentrionalis», The two faces of Nordic non-alignment», *Finnish Historical Society*.

Riste, O. 1993 «Norsk tryggingspolitikk frå isolasjonisme til atlantisk integrasjon», *Historisk tidskrift* no.3.

Skodvin, M. 1971, *Norden eller NATO?*, Universitetsforlaget, Oslo. Skodvin, M. 1990, «Nordic or North Atlantic Alliance? The Postwar Scandinavian Security Debate», *Forsvarsstudier* nr.3

Skogan, J. K. 1985, «Fra Krag-Jørgensen produksjon til Cuba-eksport og Pingvin-salg», *NUPI-Rapport* nr. 90.

Svendsen, A.S. (red) 1994, *Norsk skipsfart år for år, 1946-1976*, Fagbokforlaget Vigmstad & Bjørke.

Sverdrup, J. høst 1995, foreløpig utkast til bind IV, *Norsk Utenrikspolitisk Historie*, IFS

Tamnes, R. 1986a, «Ettpartistat, småstat og særinteresser, Tre skoler i norsk sikkerhetspolitikk», *Nytt norsk tidsskrift* nr. 3.

Tamnes, R. 1986b, «Kamp mot russere på tysk

jord? Tysklandsbrigaden og den kalde krigen, 1947-1953», *Forsvarsstudier* V, Forsvarets høgskole.

Tamnes, R. 1987a, «Integration and Screening, The two faces of Norwegian alliance policy, 1945-1986», *Forsvarsstudier*, Årbok VI.

Tamnes, R. 1987b, «Svalbard mellom Øst og Vest, Kald krig og lavspenning i nord 1947-1953», *Forsvarsstudier* nr. 4, Forsvarshistorisk Forskningscenter.

Tamnes, R. 1991, *The United States and the Cold War in the High North*. ad Notam, Oslo.

Villaume, P. 1995, *Allieret med forbehold*, Eirene, København.

Wicken, O. 1985, «Våpenimport eller egenproduksjon? Hvorfor Norge ikke bygde ut militærindustri 1945-1950», i *Forsvarsstudier* V.

Wicken, O. 1987, «Norske våpen til NATOs forsvar. Norsk militærindustri under Koreakrigens opprustning.» *Forsvarsstudier*, I.

Wiker, P.V. 1996, *Amerikansk militærhjelp og norsk forsvarsoppbygging*. Etableringen av den amerikanske militærhjelpen til Norge, 1949-1953. Hovedoppgave i historie, UiO.

Würzler, H.-W. 1993, Die Anfänge kanadischer Militärhilfe für die europäischen NATO-partner - Probleme und Motivationen (1948/49-1951/52), i Wiggershaus/ Maier/ Hebert. (red.) Das Nordatlantische Bündnis, 1949-56, Die Deutsche Bibliothek, R. Oldenbourg Verlag München.

Tabell 1:
Våpenhjelpen til Norge slik den ble bevilget av Kongressen

<i>Budsjettår</i>	<i>Bevilg. i mill. dollar</i>	<i>Verdi i mill. 1995-kroner</i>
07.49/06.50	ca. 31	ca. 393
1950/51	ca. 316	ca. 3451
1951/52	ca. 364	ca. 3654
1952/53	ca. 880	ca. 8668
1953/54	ca. 726	ca. 6839
1954/55	ca. 351	ca. 3282
1955/56	ca. 639	ca. 5751
1956/57	ca. 316	ca. 2765
1957/58	ca. 415	ca. 3469
1958/59	ca. 287	ca. 2348
1959/60	ca. 244	ca. 1989
1960/61	ca. 94	ca. 746
1961/62	ca. 178	ca. 1342
1962/63	ca. 164	ca. 1205
1963/64	ca. 305	ca. 2123
1964/65	ca. 150	ca. 1002
1965/66	?	?
1966/67	?	ca. 49027

Tabellen gjør rede for amerikanske bevilgninger til Norge under våpenhjelpprogramet i perioden 1950-1965. I denne perioden bevilget USA materiellhjelp for i overkant av 49 milliarder 1995-kroner. Tabellen viser at bevilgningene nådde et toppunkt i løpet av de 3-4 første årene. Deretter ble leveransene gradvis redusert.

Verdifastsettelsen av våpenhjelpen er problematisk. Den vil variere avhengig av om man legger bruksverdi, kjøpsverdi eller produksjonsverdi til grunn. Ulike anslag er likevel gjort. En beregning gjort i FD i 1965 viste at Norge hadde mottatt materiell fra USA og Canada for seks milliarder kroner frem til 1962. Det tilsvarer omlag 40 milliarder 1995-kroner (Holst 1967, s. 18-23). Amerikanske beregninger anslo at Norge pr. 31. januar hadde mottatt materiell til en verdi av 159 millioner dollar, tilsvarende ca. 11,2 milliarder 1995-kroner. Dette var en del av de planlagte leveransene som var beregnet til 485,5 millioner dollar, tilsvarende 34,1 milliarder kroner (RG 469, Europe, Norway Division 1948-53, 16,2 AMP-16,6 MDAP, boks 35, utarbeidet av OSD, februar 1953). I St.prp. nr. 23/1957 ble verdien av leveransene 1951-56 beregnet til 3,5 milliarder kroner. Det tilsvarer 30,6 milliarder 1995-kroner.

Verdien av materiellet ble ofte beregnet ut fra selvkostpris, med et minimum av fortjeneste for selger. Dette hadde sammenheng med utvidet OSP-produksjon, hvor beste anbud som oftest fikk kontrakten. Anbudene lå ofte under selvkost. Dersom like store mengder materiell skulle blitt anskaffet i dag, ville prisen blitt en helt annen.

Tabellen omfatter ikke den militærhjelp Norge mottok fra USA gjennom flåteplanen av 1960 og gjennom NATOs infrastrukturmidler.

Tabell 2:
Norske forsvarsbevilgninger

<i>Budsjettår</i>	<i>Bevilgninger i mill kr.</i>	<i>Verdi i 1995-kroner</i>
1949/50	ca. 322	ca. 4083
1950/51	ca. 411	ca. 4488
1951/52	ca. 959	ca. 9628
1952/53	ca. 1295	ca. 12756
1953/54	ca. 1139	ca. 10729
1954/55	ca. 971	ca. 9079
1955/56	ca. 883	ca. 7947
1956/57	ca. 899	ca. 7866
1957/58	ca. 920	ca. 7691
1958/59	ca. 1011	ca. 8270
1951/60	ca. 1208	ca. 9845

Tabell 3:
Sammenlikning av norske forsvarsbevilgninger og amerikansk våpenhjelp

<i>Budsjettår</i>	<i>Norske Bevilgninger i mill kr.</i>	<i>Amerikanske Bevilgninger i mill. kr.</i>
1949/50	ca. 322	ca. 31
1950/51	ca. 411	ca. 316
1951/52	ca. 959	ca. 364
1952/53	ca. 1295	ca. 880
1953/54	ca. 1139	ca. 726
1954/55	ca. 971	ca. 351
1955/56	ca. 883	ca. 639
1956/57	ca. 899	ca. 316
1957/58	ca. 920	ca. 415
1958/59	ca. 1011	ca. 287
1951/60	ca. 1208	ca. 244